

לגיטימיות מדינתית

יאיר יאסן*

מבוא

יורגן הברמס טען שלגיטימיות היא קבלה של סמכות, הבאה לידי ביטוי בהסכמה לסור למרותה ולציית לה.¹ לגיטימציה (או תהליך של רכישת לגיטימיות) היא תהליך נרכש של קבלת סמכות. לגיטימיות נרכשת כאשר מעשים, תהליכים או אידיאולוגיות נתפסים כמוסכמים משום שהם מזוהים עם נורמות וערכים בחברה מסוימת, וקהל מסוים תופס אותם כמקובלים ונורמטיביים. לגיטימיות אפשר לשייך בין היתר למדינה כמכלול, למוסדות שלטוניים באופן נפרד, או לפעולות ולהחלטות של המדינה ושל המוסדות השלטוניים.

במדינה דמוקרטית, סמכות המדינה מתבססת על שילוב של כפייה והכרה בזכותה של המדינה לכפות. חלק חשוב ממהותה של הדמוקרטיה – היכולת החברתית ליצור כוח פוליטי – מתאפשר בזכות האמונה של האזרחים בסמכותם של מנגנוני המדינה.² מדינה נתפסת בדרך כלל כלגיטימית כשהיא פועלת בצורה הוגנת לטובת האזרחים ומאפשרת להם להשפיע עליה. חנה ארדנט מראה שכאשר תפיסה זו מתערערת, אזרחים עשויים לחרוג מכללי הדמוקרטיה ולפעול באופן מחאתי ולעיתים גם אליים. במילים אחרות, הפעלת אלימות נגד המדינה וסוכניה יכולה להתפרש כאובדן הלגיטימציה של המדינה במונח הבסיסי ביותר, כלומר קריאת תיגר על המונופול של האלימות, הנתון בידיהם של כוחות הביטחון. כיצד משיגות מדינות שיתוף פעולה וציות של אזרחיהן? מדוע ומתי אזרחים בוחרים לפעול כלפיהן באלימות? איך הם מסבירים תמיכה וציות, או מחאה אלימה? תחת אילו תנאים האלימות מוצדקת או לגיטימית, ואיך המדינה מצד אחד והאזרחים מצד שני תורמים להיווצרותם? שאלות אלה קשורות לסוגיית הלגיטימיות של המדינה, ועם חלקן התמודדו פילוסופים, סוציולוגים, חוקרי מדע המדינה, משפטנים, פסיכולוגים, קרימינולוגים ועוד. היעדרו של קונצנזוס בנוגע לתחולתו של המושג ולממדים השונים שלו מוביל להגדרות מרובות ולקושי לבדוק אותו.

בשיח הציבורי מקובל לדבר על דה-לגיטימציה כמצב חד-ערכי המתייחס לשלילת הלגיטימיות של מדינה. בדומה למינוחים "לגיטימיות" ו"לגיטימציה", גם "דה-לגיטימציה" היא מושג רחב שנעשה בו שימוש רווח בשנים האחרונות, בין היתר בדיפלומטיה, באקדמיה ובתקשורת. רעיון הדה-לגיטימציה מבטא יחס שמבטל במידה רבה את המדינה. ככל שהדה-לגיטימציה כלפי המדינה

*המחבר מבקש להודות לגיא בן פורת, ראש המחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן גוריון. מאמר זה הוא חלק מפרויקט שמתפתח הודות לליווי המסור. תודה גם לשופטים גל לוי וראיף זריק, ולעורכי כתב העת מירב אמיר ואיתי שניר על הערותיהם המפורטות והמועילות. תודה מיוחדת לחן משגב על התמיכה והסיוע הרב.

עמוקה יותר, כך תגבר הנכונות להפעיל נגדה אלימות. מי שהלגיטימיות נשללת ממנו צפוי לא רק לפגיעה אלימה, אלא גם מרגיש מאוים יותר, וכתוצאה מכך עשוי לפעול באלימות בעצמו.³ בין יתר הקשריה של הדה-לגיטימציה, היא מתייחסת גם לגורמיו של התהליך הפסיכולוגי שמביא לדה-לגיטימציה,⁴ וגם לשלילתה הערכית והמוסרית של מדינה.⁵ בהקשר הישראלי, העיסוק בדה-לגיטימציה נפוץ ונפיץ במיוחד, כיוון שהוא עוסק לא רק במדינה כמבנה כללי שמארגן את הסדר החברתי, אלא גם בישראל כמדינת לאום יהודית, ועל הוא כן נוגע בנושאים טעונים כמו הסתירה בין ערכים יהודיים לערכים דמוקרטיים, האבחנה בין דת ללאום, ייצוג מיעוטים, כיבוש ושלטה בגדה המערבית, שואה ותקומה ואנטישמיות. מאמר זה מבקש לטעון ששיח הדה-לגיטימציה – בין אם משום שהוא מציע פתרון דיכוטומי ולא מדרגי, ובין אם בגלל המטען הפוליטי המורכב שלו – אינו מבטא בצורה מדויקת מצב של ערעור על סמכות המדינה.

לגיטימיות יכולה להיתפס הן כדרך שבה המדינה מנסה להצטייר בעיני אזרחיה (כמו גם בעיני זרים), והן כדרך שבה האזרח מעריך את המדינה. לכן אפשר לבחון לגיטימיות של מדינה לא רק דרך מבנים תיאורטיים, פילוסופיים, משפטיים או שיפוטניים, כפי שהציעו מקס ובר⁶ וויויאן שמידט,⁷ אלא דווקא דרך בחינת השקפות ועמדות של האזרחים כלפיה. לגיטימיות היא אפוא תכונה המיוחסת למדינה (או לסוכניה) על ידי האזרחים, על בסיס הערכה של איכויותיהם הנורמטיביות של גופים אלה, ותוצאתה היא הסכמה של האזרח לקבל על עצמו את סמכותה.

על בסיס יסודות אלה, המאמר מבקש להציע מודל תיאורטי הנסמך על שתי טענות מרכזיות:

(1) המושג המרכזי שהמאמר מבקש להציע, לגיטימיות מדינתית נתפסת, מורכב משישה רכיבים נפרדים המשלמים זה את זה: הזדהות, אמון, צדק תהליכי, צדק חלוקתי, חוקיות ואפקטיביות. טענה זו מבוססת על אבחנותיהם של חוקרים כמו מרגרט לוי,⁸ דיוויד ביטהם,⁹ טום טיילר¹⁰ ואחרים, שהזכירו את חלקם במחקריהם, אך לא שמו את כולם ביחד תחת הכותרת המומשגת כ"לגיטימיות מדינתית".

(2) קבוצות חברתיות שונות נוטות לערער על רכיבים שונים של הלגיטימיות המדינתית הנתפסת. קבוצות כוח ייטו לערער על אפקטיביות; קבוצות מוחלשות על אמון, צדק חלוקתי ואפקטיביות; קבוצות סמכות על-מדינתית על אמון וחוקיות; וקבוצות מיעוט לאומי ייטו לערער על הזדהות, אמון, צדק חלוקתי וחוקיות. בנוסף, כל הקבוצות ייטו לערער על רכיב הצדק התהליכי.

חשיבותו של הדיון בלגיטימיות מדינתית ובמשמעותה נעוצה בדיון באזרחות, בשייכות וביכולת השפעה חברתית-פוליטית, בעיקר בחברות רב-תרבותיות ומשוסעות כמו ישראל. הדיון נפתח בשתי הנחות בסיסיות. על פי ההנחה הראשונה, המבוססת על עבודותיהם של קימליקה,¹¹ פלד ושפיר,¹² קימרלינג,¹³ רובינשטיין¹⁴ ועוד, דמוקרטיות רבות בעולם (בעיקר מהצפון הגלובלי, קרי מדינות מערב אירופה וצפון אמריקה, אבל גם מדינת ישראל), השואפות לאידיאל הומוגני, לשוויון אזרחי, להכרה בזהות לאומית ולהזדהות של האזרחים עם המדינה, מתאפיינות למעשה בהטרוגניות, בקיטוב חברתי, בניכור לאומי ובהזדהות חלשה. בניגוד לדימוין לכאורה כשוויוניות

וכמקור לזהות לאומית ולהזדהות אזרחית, דמוקרטיה רבות אינן שוויוניות בפועל ואינן מהוות מקור לזהות ולהזדהות, לפחות מבחינת חלק מקבוצות המיעוט המרכיבות אותה, וחלק מאזרחיהן אף עשויים לתפוס אותן כלא-דמוקרטיות.¹⁵

ההנחה השנייה היא נגזרת של הראשונה, ואותה מאמר זה מבקש להמשיך ולפתח. על פי הנחה זו, המבוססת על עבודותיהם של פרדריק ברנרד,¹⁶ ברוס גיליי,¹⁷ רודני ברקר¹⁸ ודניאל בר-טל,¹⁹ קבוצות פוליטיות-חברתיות שונות פועלות במחאה כנגד המדינה הדמוקרטית עד כדי התנגשויות אלימות עם סוכניה, כתוצאה של ערעור על הסמכות של המדינה.

תרומתו העיקרית של המאמר היא בהמשגה של לגיטימיות מדינתית, וכנגזרת שלו, בהמשגת המונח לגיטימיות מדינתית נתפסת. המאמר מבקש להראות כי ההצבה של לגיטימיות מדינתית נתפסת במוקד הדיון היא הבנה הכרחית של לגיטימיות מדינתית. המשגות אלה נשענות בעיקר על רקע תיאורטי מקיף העוסק בלגיטימיות במובנה הרחב (למשל לגיטימיות של סמכות), או במובן מצומצם יותר (למשל לגיטימיות של הפעלת אלימות), וגם על ממצאים אמפיריים ממחקרים המצביעים על ההשפעות האפשריות במקרה של ערעור על לגיטימיות מדינתית. דיון תיאורטי זה משלים את המחקר הקיים ומפתח אותו על בסיס כמה מושגים קודמים רלבנטיים: ריבונות²⁰ כמושג המשועבד לטריטוריה; מדינה²¹ כמושא (לדעה-)לגיטימציה בעיני האזרחים; ואלימות,²² הן כמונופול הנתון להפעלה בידי המדינה והן כביטוי רדיקלי למחאה חברתית-פוליטית של אזרחים במקרים של ערעור על הלגיטימיות המדינתית.

ייחודו של המאמר הוא בהסתת נקודת המבט מהאופן שבו המדינה מבקשת להצטייר כלגיטימית בעיני אזרחיה אל האופן שבו אזרחים תופסים אותה כלגיטימית. נקודת מבט זו לא רק משלימה את החסר במחקר הקיים, אלא גם מאפשרת דיון ביקורתי בקבוצות מיעוט, בפעילי מחאה ובהתנגשויות אלימות על בסיס הגדרה זו – ועל כן היא נדרשת במיוחד בתקופה זו, שבה אזרחים רבים מערערים על תקפותן של הדרכים המסורתיות של השתתפות פוליטית ועל המידה שבה הפוליטיקה משרתת את האינטרסים שלהם ואת שאיפותיהם.

כיצד אזרחים מעריכים לגיטימיות מדינתית: שישה רכיבים של לגיטימיות מדינתית נתפסת

מתוך ריבוי ההגדרות הקיימות לרעיון הלגיטימיות המדינתית, המבקשות לבחון לגיטימיות "מלמעלה למטה", כלומר באופן שבו מדינות מנסות להצטייר כלגיטימיות בעיני האזרחים, עולה הצורך למצוא הגדרה אחרת. הגדרה זו, שאותה אציג בהמשך, מבקשת לשאול מההגדרות הקודמות את עיקריהן, אך לשנות את מוקד הייחוס שלהן – לא לחשוב עוד על הלגיטימיות מבעד לפרזמות פורמליות של מבנים פוליטיים, אלא לראות בה תכונה שהאזרחים מייחסים למדינה. מתוך כך, חשוב לברר כיצד אזרחים תופסים את הלגיטימיות של המדינה, ועל מה בדיוק הם מערערים כשהם מערערים עליה.

הלגיטימיות המדינתית בדמוקרטיה מתאפיינת בשימוש מוגבל בכפייה. מהות הדמוקרטיה – היכולת החברתית ליצור כוח פוליטי – תלויה בה.²³ לגיטימיות דמוקרטית נתפסת מתקיימת כשהאזרח מאמין בסמכותם של גופי השלטון – דבר שאיננו אפשרי ללא האצלת סמכות מסוימת לציבור. יעילותה של הפעילות הציבורית תלויה בלגיטימציה של הציבור, ותפיסת הלגיטימיות הדמוקרטית משפיעה על הדרך שבה האזרח שופט את איכות הדמוקרטיה שהוא חי בה. השאיפה להצטייר כלגיטימי (או: לקבל לגיטימציה) בעיני האזרחים משותפת למדינה כגוף אחד, למוסדות השלטוניים השונים המרכיבים אותה, ביחס לפעולות של השלטון וביחס למדיניות השלטונית.²⁴ כל שימוש בכוח שלטוני – תהא זו פעולה של המדינה (אד הוק או מגמתית) או מדיניות שלטונית (המתוכננת או מונהגת באופן מעשי ללא תכנון מראש), בלי קשר לסוג השלטון – זקוק ללגיטימציה.²⁵

לגיטימיות מדינתית היא הסכמה של האזרח לקבל את הסמכות והמרות של המדינה. הבסיס לתחילת הדיון בלגיטימיות מדינתית הוא בשלושת הטיפוסים האידיאליים של מקס ובר, המתארים את הסמכות שממנה גופים שלטוניים שואבים את התקפות של תביעתם ללגיטימיות: בסיס חוקי, בסיס מסורתי ובסיס כריזמטי. המניעים של יחידים או של קבוצות בחברה לציית לפקודות השלטון יכולים להיות תלויים בשרשרת ארוכה של שיקולים משתנים, החל בהרגלים שגרתיים וכלה בחישובי עלות-תועלת שכלתניים טהורים.²⁶

הפילוסופיה הפוליטית מבחינה בין תביעות של מדינה להכרה על בסיס הצדקה (Justification) של פעולות ומדיניות, לבין תביעות המבוססות על לגיטימיות.²⁷ הצדקה היא מעשה, אסטרטגיה, נוהג, הסכם או מוסד כלשהו המבקשים להראות שהם רציונליים או מקובלים מבחינה נוהלית, או שניהם. הצדקה מנסה להפריך התנגדות למעשים. לגיטימיות, לעומתה, היא זכות מוסרית מורכבת להיות הכופה הבלעדי של הוראות המחייבות את האזרחים, לצפות שהאזרחים יצייתו להוראות אלה, ולהפעיל סמכות כדי לכפות אותן.²⁸

דרך אחרת להבין לגיטימציה היא באמצעות תהליכי השתתפות (input), דרך (throughput) ותוצאה (output).²⁹ על פי השקפה זו, המדינה נתפסת כלגיטימית כשהיא פועלת לטובת האזרחים בצורה הוגנת ומאפשרת להם להשפיע עליה. לגיטימיות מדינתית מתקיימת כשהאזרח רואה בחובה לציית (או בזכות לשלוט) תוצאה של האפשרות להשתתף בבחירות דמוקרטיות ושל האפשרות להיות מיוצג (השתתפות), ותופס את התנהלותה של המדינה כצודקת, חוקית, הוגנת וערכית גם אם היא אינה פועלת לטובתו האישית (דרך), מתוך אמונה שהמדינה מקיימת מערכת ציבורית מתפקדת ומועילה המספקת את כלל צורכי הציבור ברווחה, בסדר וביציבות (תוצאה).

בשונה מהאופן שבו מדינות מנסות להצטייר כלגיטימיות בעיני אזרחיהן, לגיטימיות נתפסת (Perceived legitimacy) איננה מדידת הלגיטימיות של מדינה או הערכה של שלטון זה או אחר דרך מבנים תיאורטיים פילוסופיים, משפטיים או שיפוטניים,³⁰ אלא בחינה של שלל ההשקפות והעמדות של אזרחים כלפי המדינה בעיני האזרחים עצמם.³¹ דגש הושם על בחינה תפיסתית, כלומר האופן שבו אזרחים מעריכים מבחינה פסיכולוגית את ההסברים שלהם לפעולות מחאה

בחקר תנועות חברתיות,³² על פי המחקר הפסיכולוגי במבט פנימי וחברתי,³³ את ההעדפות הפוליטיות של קבוצות ממעמד חברתי נמוך,³⁴ בהתייחס לתפיסת הלגיטימיות של בתי המשפט וייצוג המדינה בחקר המשפט,³⁵ ואת השונות בתפיסות הפוליטיות שלהם, על פי חקר התקשורת.³⁶

הטענה המרכזית הראשונה של מאמר זה היא שתפיסת הלגיטימיות של המדינה בעיני האזרח מורכבת משישה רכיבים שונים. אני מבקש להמשיג "לגיטימיות מדינתית נתפסת" כתכונה שאזרחים מייחסים למדינה על בסיס הערכה של איכויותיה הנורמטיביות. לגיטימציה זו מושתתת על שלושה יסודות עיקריים, המרכיבים ביחד שישה רכיבים שונים של לגיטימיות: יסוד השייכות כולל הזדהות ואמון; יסוד ההוגנות כולל צדק תהליכי וצדק חלוקתי; ויסוד התפקוד כולל חוקיות ואפקטיביות. בהמשך אתאר כל אחד מהרכיבים האלה בהרחבה, אך תחילה יש להדגיש ש"לגיטימיות מדינתית נתפסת" איננה מדד אובייקטיבי או שיפוטי, אלא הערכה סובייקטיבית של אזרחים. האופן שבו האזרח תופס את הרכיבים השונים של הלגיטימיות (הבולט שבהם בהקשר זה הוא צדק חלוקתי) עשוי להיות שונה מנתונים שאפשר לנתח כמותית. אזרחים עשויים לראות את עצמם כמקופחים גם אם הם שייכים לקבוצה שאפשר להגדיר כבעלת כוח,³⁷ ולחלופין, אזרחים מקבוצות קיפוח-יחסי עשויים לתפוס את עצמם כשווים לאחרים בכל דבר ועניין.³⁸ לכן חשובה השאלה כיצד ניתן להגדיר ולבחון את תפיסת הלגיטימיות של המדינה, כיוון שאזרחים עשויים לתפוס אותה כלא-לגיטימית בדרכים שונות, ולפעול (או לבחור שלא לפעול) מתוך מניעים שונים ובאופנים שונים (למשל מתוך שיקולי עלות-תועלת) על מנת לבטא חוסר הסכמה או שאיפה לשינוי. המאמר הנוכחי מבקש להגדיר לגיטימיות מדינתית נתפסת באמצעות ששת הרכיבים שהוזכרו לעיל, ולהציג מחקרים אמפיריים שבחנו הגדרה חדשה זו.

1. הזדהות

הרכיב הראשון של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא תפיסת ההזדהות עם המדינה. רכיב זה יכול לבוא לידי ביטוי בשני אופנים: בהשקפה שאזרחים מקבוצות חברתיות שונות והמדינה חולקים ערכים אידיאולוגיים בסיסיים משותפים (כמו למשל דמוקרטיה ושיטת ממשל), ובהכרה של האזרח בזהותו הלאומית (למשל כאזרח מדינת ישראל).

המושג הזדהות ערכית (Moral alignment) מסביר היטב את ההבנה שלגיטימיות מדינתית נתפסת נרכשת באמצעות הזדהות. על פי תפיסה זו, ערכים משותפים לסוכני המדינה ולאזרחים מחזקים את הלגיטימציה של המדינה בעיני האזרח.³⁹ הוכח כי תפיסות אידיאולוגיות וערכים מוסריים משותפים לאזרחים ולמשטרה מחזקים את קבלת הסמכות השלטונית ואת ההסכמה איתה, לעיתים באותה מידה ולעיתים אף יותר מאשר גורמים אחרים, כמו הכרה בכוח המשטרה, תפיסת הצדק התהליכי, ציות פשוט או הצדקה רגשית.⁴⁰ מחקר שנערך באנגליה ובוויילס מראה שהלגיטימציה לא מבוססת רק על ההכרה בכוח או על התפיסה שהאזרח מחויב לציית לשוטרי, אלא מתקיימת גם כאשר האזרח והמוסדות השלטוניים מחזקים באותן מטרות נורמטיביות.⁴¹

על בסיס תיאוריית ההזדהות הערכית, הוצע כי מחויבות (Obligation) היא רכיב נוסף בהבנה של שיתוף הפעולה עם המדינה. רעיון זה עלה מתחום הקרימינולוגיה ונבדק במחקר שנערך בלונדון. ממצאי המחקר מציעים כי לגיטימיות היא הסבר אפשרי לציית, ומחויבות לנורמות ולערכים משותפים של אזרחים ושל המשטרה היא הסבר אפשרי להזדהות ערכית.⁴² באופן דומה, הוצע כי הזדהות ערכית, לצד מחויבות ותפיסה של חוקיות, הן מרכיבים של לגיטימיות מדינתית.⁴³

במדינות דמוקרטיות בכלל, ובדמוקרטיות הטרוגניות בפרט, המעמד האזרחי משפיע על עוצמת ההזדהות. מכאן שהיררכיה והדרה של קבוצות מיעוט מחלישות את ההזדהות של חבריהן עם המדינה.⁴⁴ תחילת הדיון הנוגע להזדהות הוא בשיח הזהויות (המכונה גם פוליטיקה של זהויות), המייצר קטגוריות חד-משמעיות של "הם" ו"אנחנו" ומהווה כוח מניע למאבקים לאומיים, אתניים ומגדריים, וכן למאבקים ליברליים שונים למען זכויות, הכרה ושוויון.⁴⁵ בשל חשיבותו של שיח הזהות לפרקטיקה הפוליטית, הוא הפך לאחד המושגים מעוררי המחלוקת ביותר כיום, בארץ⁴⁶ ובעולם.⁴⁷

בעוד הזדהות היא אחת הסיבות להשתתפות במחאה,⁴⁸ אזרחים נבדלים זה מזה בתפיסת הזהות החברתית שלהם, הן מבחינה איכותנית (עם מי מזדהים) והן מבחינה כמותנית (מידת ההזדהות). זהות קבוצתית – זהות משותפת של חברי הקבוצה – נעשית רלבנטית מבחינה פוליטית כשאזרחים בעלי זהות מובחנת לוקחים חלק בפעולת מחאה.⁴⁹ היחס בין הזדהות לבין השתתפות פוליטית-חברתית תלוי בזהות הפוליטית הקולקטיבית, בשאלה מה קדם למה (הזדהות או השתתפות), בריבוי זהויות (זהות מגדרית, זהות לאומית, זהות דתית, זהות אתנית, ארץ המוצא, ועוד), וברדיקליזציה של מחאה פוליטית.⁵⁰

נוסף על אלה, יש לציין שהזדהות ולגיטימיות יכולים להשפיע זה על זה, ואין ביניהם קשר סיבתי חד-כיווני. הזדהות עם המדינה יכולה לבטא לגיטימציה, ולגיטימציה מצידה יכולה לבטא הזדהות עם המדינה.

2. אמון

הרכיב השני של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא מידת האמון של האזרח במדינה, והוא בא לידי ביטוי בהשקפה שהמדינה פועלת לטובת האזרח ומתוך כוונה טובה.

גופים שלטוניים יכולים ליהנות משיתוף פעולה וסיוע מצד הציבור רק אם הציבור מאמין שהם פועלים לטובתו.⁵¹ אמונה בצדקת הדרך של המדינה נובעת מהתפיסה שלמדינה יש סמכות מוסרית משום שהאזרחים רוצים לציית לה.⁵² אמון בגוף שלטוני מעיד על התפיסה שאפשר לסמוך עליו שישרת את האינטרס הציבורי (שהאזרח רואה בעצמו חלק ממנו), כחלק מאוסף עקרונות וכללי של אמונות וציפיות.⁵³ אמון הוא מושג יחסי, ואינו מוענק לזולת – אזרח, מדינה

או אפילו בן זוג – ללא תנאי ובאופן קבוע. הוא יכול להיות דיכוטומי או לנוע על רצף וטומן בחובו פוטנציאל לפעולה,⁵⁴ ולכן הוא רכיב חשוב בתיאוריות לגיטימציה.⁵⁵

על פי תיאוריית היסוד של מקס ובר, הבסיס לכל מערכת של סמכות, ולפיכך לכל סוג של נכונות לציית, הוא אמון והערכה כלפי האנשים שאוחזים בשלטון.⁵⁶ רכיב האמון מקבל מקום מרכזי בתיאוריות שמדגישות ומסבירות את ההיבטים הפסיכולוגיים של האזרח – תפיסות, עמדות והתנהגויות.⁵⁷ כך, נטען כי לגיטימיות איננה סוגיה אתית אלא פסיכולוגית: קבלת החלטות נעשית בצורה הוגנת וישרה ובתהליכים צודקים של קבלת החלטות.⁵⁸ תיאוריה אחרת מתייחסת ללגיטימיות כמילה נרדפת לתמיכה או אמון במדינה.⁵⁹ לגיטימיות מותנית באמון חזק בתוקף המוסרי של המדינה ומוסדותיה, ונובעת מהתפיסה שנכון והוגן לציית לדרישותיה. בהתאם לזאת, נטען כי תמיכה היא מאגר של גישות חיוביות המסייעות לאזרחים לקבל ולהכיל גם תוצאות שהם מתנגדים אליהן. תמיכה נובעת מתהליכים של חברות וניסיון אישי, וחיונית ליצירת אמון.⁶⁰

לגיטימיות היא אמון בכך שהמוסדות השלטוניים טובים יותר ממוסדות אפשריים אחרים, ועל כן הם ראויים לציות למרות כישלונותיהם ואי-הצלחותיהם.⁶¹ על פי גישה זו, רק מוסדות דמוקרטיים הם לגיטימיים.⁶² לגיטימיות יכולה להתקיים רק אם שורר אמון לגבי הבסיס הראוי של המדינה, ואיננה אפשרית אם שוררות בחברה מחלוקות מהותיות בעניין זה.⁶³ במילים אחרות, לגיטימיות היא האמון של הנשלטים בזכות המוסרית של השלטון לחלק פקודות, וכנגדה המחויבות של האזרחים לציית להן.⁶⁴ מודל נוסף של לגיטימציה מבוסס על רגשות חובה או רצון לציית לרשויות (לגיטימציה מבוססת ערכים), שמיתרגמים למעשים של הסכמה ושיתוף פעולה עם חוקים ונהלים שלטוניים, כלומר ללגיטימציה התנהגותית.⁶⁵ לגיטימיות מדינתית היא קבלה של סדר פוליטי מסוים על ידי האזרחים.⁶⁶

גישה ביקורתית לגבי רכיב האמון טוענת שמדינות יכולות לתפקד היטב גם ללא אמון מצד האזרחים, וכי שיתוף פעולה משתלם הדדי יכול להחליף אותו. לפי הגישה הביקורתית, דווקא חוסר אמון בשלטון, ואפילו חוסר אמון גלוי, עשוי בנסיבות רבות להיות מועיל יותר ליצירת שיתוף פעולה. חוסר אמון מניע אנשים לצמצם סיכונים ולהקים מוסדות שמקדמים שיתוף פעולה. חוסר אמון בשלטונות גרם לאבות המייסדים של ארצות הברית להקים מערכת דמוקרטית של איזונים ובלמים.⁶⁷

3. צדק תהליכי

הרכיב השלישי של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא הצדק התהליכי, כלומר ההכרה של האזרח בהוגנות ובשוויוניות של תהליכי העבודה והמנגנונים המוסדיים של המדינה ביחס לקבוצות חברתיות שונות. תפיסת הלגיטימיות המדינתית על בסיס רכיב הצדק התהליכי היא תפיסה נורמטיבית רחבת-היקף ובעלת השפעה ניכרת על כלל האוכלוסייה.⁶⁸

הסדר הציבורי מבוסס על עקרונות תהליכיים של הוגנות. צדק תהליכי מוגדר כתפיסה אישית של האזרח שקריטריונים מסוימים, וכן חוקים, תקנות, נהלים והנחיות מיושמים בצורה הוגנת (או לא) וראויה.⁶⁹

על פי הגישה הפסיכולוגית, לגיטימיות מדינתית היא תפיסה של הפרט שראוי וצריך לציית למדינה, בדגש על מנגנונים של צדק תהליכי.⁷⁰ יחס צודק של רשויות המדינה כלפי קבוצות או ארגונים מוביל ליחס חיובי של אותן קבוצות או ארגונים כלפי המדינה, ומוביל לרצון מוגבר להסכים איתה ולייחס לה לגיטימיות.⁷¹

על פי מודל הרגולציה התהליכי, שנבדק ונמצא תקף במחקרים רבים ובכמה מדינות דמוקרטיות, ציות לחוק ושיתוף פעולה איתו תלויים בתפיסה הכללית שסמכויותו לגיטימיות. שונות בתפיסת הלגיטימיות מוסברת בעיקר על ידי הערכה של הוגנות התהליכים שעל פיהם רשויות החוק מפעילות את סמכותן.⁷² הגדרה דומה מתייחסת למכלול של מנגנונים מינהליים הנתפסים בקרב הציבור הרחב כהוגנים, כמו למשל פעולה על פי חוקים ומדיניות באופן עקבי וללא דופי; שיתוף בקבלת החלטות; אפשרות לתיקון טעויות; וקבלת החלטות באופן לא מוטה. כתוצאה מכך, שלטונות, מוסדות וארגונים נתפסים כלגיטימיים יותר, והחלטותיהם וחוקיהם מתקבלים באהדה.⁷³ כדי להיתפס כלגיטימיות בעיני האזרח, רשויות המדינה צריכות להתנהג בצורה ניטרלית, עקבית ושקופה באופן קבלת ההחלטות, באמצעות מערכות יחסים בין-אישיות מכבדות, מכובדות ואכפתיות, ומתוך כבוד למגבלות של סמכויות המדינה.⁷⁴

צדק תהליכי נבדק באופן מיוחד לגבי התנהלות של שני גופים שלטוניים מרכזיים: המשטרה ומערכת בתי המשפט.⁷⁵ מחקרים מצאו שאזרחים שתופסים את השוטרים והשופטים כלגיטימיים נוטים יותר להסכים עם החלטותיהם, גם אם הן מנוגדות לטובתם האישית.⁷⁶ בעת מפגש בין המשטרה לאזרחים, תפיסת הצדק התהליכי מבוססת על יחס מכבד, מתן קול לאזרחים, אובייקטיביות בקבלת החלטות והותרת רושם של אמינות והוגנות.⁷⁷ אך לא רק שאלת ה"איך" בנוגע לפעולות המשטרה רלבנטית לסוגיה זו, אלא גם שאלת ה"למה",⁷⁸ כמו לדוגמה באפיון אתני פוגעני (Profiling), כלומר בעיכוב ומעצר של אזרחים, לא תמיד בשל עילה מוצדקת; בהפעלת אלימות משטרתית מופרזת בישראל נגד ערבים, חרדים ויוצאי אתיופיה; בטענות נגד אכיפה בררנית של תקנות הקורונה בישראל; ובהגבלת המחאה נגד ראש הממשלה נתניהו בשנת 2020.⁷⁹

נמצא קשר חזק בין צדק תהליכי ולגיטימציה לבין שיתוף פעולה עם רשויות המשפט.⁸⁰ מחקר רחב-היקף שנערך בגרמניה מצא שיחס מכבד של שופטים כלפי נאשמים הביא הן נאשמים והן נוכחים בקהל לתפוס את החלטות בית המשפט כצודקות והוגנות, אף יותר מאשר ההחלטה השיפוטית עצמה.⁸¹ תפיסות של צדק תהליכי חשובות בכל הערכאות המשפטיות, ובאופן מיוחד בערכאות הנמוכות, שעליהן לשדר אמינות, ניטרליות וכבוד.⁸²

4. צדק חלוקתי

הרכיב הרביעי של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא הצדק החלוקתי. רכיב זה בא לידי ביטוי בהשקפה שהמשאבים והשירותים הכלכליים במדינה מתפזרים באופן הוגן בין קבוצות חברתיות שונות.

תפיסות של צדק חלוקתי קמו לתחייה בתקופה המודרנית תחת שתי השפעות: מודעות למבנים כלכליים חדשים וניעות חברתית מוגברת. סוגיות של ניעות חברתית והשפעות של צדק חלוקתי על תפיסת הלגיטימיות של המדינה נותרו רלבנטיות במיוחד גם בעת המודרנית, ובמיוחד במדינות רב-תרבותיות המתמודדות עם אתגרים של שסעים חברתיים, זכויות אזרחיות והגירה.⁸³ בצדק חלוקתי מושם הדגש לא על תהליך קבלת ההחלטות, המאפיין צדק תהליכי, אלא על חלוקת המשאבים בפועל, אם כי הכוונה אינה לרווח אישי אלא לחלוקה שיש בה צדק והוגנות ערכית בעיני האזרח. כך לדוגמה, אזרח שמכיר בסמכות המדינה משום שיש לו מקום עבודה אינו מבטא לגיטימציה למדינה על בסיס צדק חלוקתי אלא על בסיס אינטרס אישי.⁸⁴ לעומת זאת, אזרח שמכיר בסמכות המדינה משום שהוא מאמין שהמדינה עושה כמיטב יכולתה ליצור מקומות עבודה (כלומר דואגת לחלוקה הוגנת של משאבים ולמדיניות רווחה באופן כללי) מבטא לגיטימציה מדינתית על בסיס צדק חלוקתי.⁸⁵

אפשר לראות בצדק חלוקתי עיקרון ששואף לטובת הכלל, כלומר תפיסה שיש אינטרס משותף רחב – לקבוצת הפנים, לכלל הציבור, לכלל המדינה או לאנושות כולה. צדק חלוקתי מכון לטובת הכלל, בעיקר בנושא חלוקת משאבים, כמו למשל בסיוע ברכישת דירה לזוגות צעירים או בהזולת יוקר המחיה. דוגמה טובה לכך היא מחאת הצדק החברתי בישראל בשנת 2011, שהוציאה לרחובות מאות אלפי אנשים במשך כמה חודשים.⁸⁶ צדק חלוקתי יכול להתבסס על המידע הזמין לאזרחים, על הקבוצה שאליה הפרט משתייך, על המצב החברתי-כלכלי ועוד.⁸⁷ היבטים אלה של צדק חלוקתי חיוניים לא רק לגיטימיות הנתפסת של המדינה, אלא גם לתפיסה המבקשת לקיים נורמה של רווחה לכלל האזרחים.⁸⁸

על פי תיאוריות של הוגנות (Equity theories), חלוקת המשאבים והתגמולים החברתיים היא תופעה אוניברסלית המתרחשת במערכות חברתיות בכל הגדלים, מקבוצות קטנות עד לחברות שלמות. קבוצות, ארגונים וחברות עוסקים בשאלות של הקצאת התגמולים, העונשים והמשאבים. לאופן שבו מערכת חברתית מחלקת משאבים ותגמולים יש השפעה רבה על שביעות הרצון של חבריה.⁸⁹ מחקר שבדק צמיחה כלכלית על פי תיאוריות דומות בחן תפיסות בקרב 317 יזמים עסקיים בהודו, ומצא מתאם חיובי בין תפיסות של צדק חלוקתי ליעילות יזמית, ומתאם שלילי בין צדק חלוקתי לתפיסות לגבי שחיתות ארגונית.⁹⁰ נמצא מתאם חיובי בין תפיסות של צדק חלוקתי להצלחה ואופטימיות, ועל כן שביעות רצון לאלה שנהנים ממנו, כמו גם לאלה שמעניקים אותו, ואף לצופים מן הצד.⁹¹

מחקר שנערך בארצות הברית מצא שמבוגרים ובני נוער מעריכים באופן חסר את האי-שוויון הכלכלי וחלוקת העושר במדינה, אך בכל זאת סבורים שהשוויון וחלוקת העושר צריכים להיות

הוגנים בהרבה.⁹² צדק חלוקתי משמעו לא רק פיזור הוגן של כסף, אלא גם צדק בנגישות וזמינות של תשתיות בסיסיות, כמו בתי ספר, שירותי בריאות, כבישים ונגישות תחבורתית פריפריאלית, מים, חשמל, שירותי תרבות ועוד.⁹³

5. חוקיות

הרכיב החמישי של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא החוקיות של המדינה. מאמר זה מבקש להגדיר את רכיב החוקיות של הלגיטימיות המדינתית הנתפסת כפועל יוצא של אחת מההשקפות הבאות או שתיהן: א) המדינה ומוסדותיה פועלים במסגרת החוק, ב) האזרח מחויב לציית לחוק. ביטויים אלה תלויים זה בזה: התנהלות מדינתית שהאזרח תופס כחוקית משפיעה על תפיסת הלגיטימציה, ולעיתים משפיעה על ההשקפה שיש לציית לחוק.

מחקר החוק והמשפט מדגיש כי היבטים חוקיים וחוקתיים של התנהלות מוסדות המדינה הם בסיס לתמיכה בהם.⁹⁴ החוק כבסיס ללגיטימיות בא לידי ביטוי גם באופן לשוני – המילה legitimacy באנגלית התפתחה מן המילה הלטינית legalis, שפירושה "to make legal".⁹⁵

השאלה אם ובאיזו מידה המדינה מכבדת (או לא) את שלטון החוק חשובה מאוד לתפיסת הלגיטימיות שלה. השקפה של חוקיות היא הרעיון שהמדינה פועלת על פי החוקים, התקנות והנהלים הרשמיים. חשיבותה טמונה בעובדה שחוקים הם גם כלליים וגם צפויים, ולכן מאפשרים לצפות ולתכנן את החיים החברתיים. על פי תיאוריה זו, לצד השקפות של הצדקה, השקפות של חוקיות קשורות להתנהלות אזרחית חוקית, כלומר למעשים של הסכמה.⁹⁶ תפיסה זו תקפה הן לגבי ההתנהלות האישית של נבחר הציבור – למשל ציות לחוק ושחיתות שלטונית⁹⁷ – והן לגבי המדיניות שהם מכתיבים, כמו למשל בסוגיות של יציאה למלחמה, השתתפות במערכות צבאיות או התערבות בסכסוכים בינלאומיים.⁹⁸ אחת מתיאוריות הלגיטימיות המדגישות את חשיבות הפעולה בהתאם לחוק⁹⁹ מצביעה על שלושה יסודות של לגיטימיות מדינתית¹⁰⁰: החוקיות של המדינה, היכולת להצדיק את המדינה, והוכחות מעשיות להסכמה עם המדינה, כלומר הוכחות שבאות לידי ביטוי לא רק בדעות אלא גם בהתנהגות. כל שלושת היסודות מתייחסים לנקודת ההשקפה של האזרח כלפי המדינה.¹⁰¹

ההשקפה שהאזרח מחויב לציית לחוק תלויה בהסכמה שזוהי חובתו האזרחית במערכת דמוקרטית, ועל כן היא אינה מושגת בכפייה. ההכרה של האזרחים בשלטון החוק מאתגרת דמוקרטיה רב-תרבותיות, ורלבנטיות במיוחד במקרים של מיעוטים דתיים (או לאומיים) וסכסוכים על בסיס דתי (כמו במקרה של קבוצות סמכות-על-מדינתית, שעליהן יפורט עוד בהמשך). דמוקרטיה רבות כיום מתמודדות עם אתגרים דומים, למשל מדינות שחי בהן מיעוט מוסלמי.¹⁰² מחקר שנערך בגרמניה בנושא תשלום מיסים הראה שהמוטיבציה הפנימית מנבאת את הציות לחובת תשלום המיסים טוב יותר מהמוטיבציה החיצונית (שבאה לידי ביטוי למשל בשיטת הגמול והעונש), גם כשיש הכרה עקרונית בשלטון החוק.¹⁰³

6. אפקטיביות

הרכיב השישי והאחרון של לגיטימיות מדינתית נתפסת הוא תפיסת האפקטיביות של מנגנוני המדינה. המאמר מבקש לאפיין רכיב זה כהשקפה שהמדינה פועלת בצורה מתפקדת ומועילה לטובת כלל האוכלוסייה בתחומי חיים שונים, כמו כלכלה, ביטחון, חינוך ובריאות. ככל שהמדינה מתפקדת טוב יותר, האזרח מייחס לה לגיטימיות רבה יותר. האפקטיביות מוגדרת באופן רחב, כיכולת לספק את הצרכים הבסיסיים של מרב אזרחי המדינה, ולא ביחס לקבוצת הפנים של אזרח זה או אחר. עם הצרכים הבסיסיים נמנים היבטי מדיניות שאפשר לכוונתם אוניברסליים, כמו מדיניות מקרו-כלכלית, מדיניות חוץ בינלאומית, ביטחון לאומי, ביטחון פנים, שירותי חינוך, בריאות וסעד, תשתיות ושירותים עירוניים, תחבורה ציבורית, שירותי תרבות וספורט, שמירה על איכות הסביבה וכדומה.¹⁰⁴ עוד ניתן להעריך את מידת האפקטיביות של המדינה גם על פי הערכת טוהר המידות שלה לעומת השחיתות הציבורית.¹⁰⁵

כמה תיאוריות מדגישות את החשיבות של תפיסת המדינה כאפקטיבית.¹⁰⁶ האפקטיביות משמעה הביצוע למעשה, המידה שבה המערכת המדינית ממלאת את התפקידים היסודיים של המדינה.¹⁰⁷ הערכת האפקטיביות היא מתאם בין הדרך שבה המדינה מתנהלת לבין האופן שבו האזרח תופס את התנהלותה הרצויה בתחומים כמו מדיניות חוץ, מדיניות פנים, יחס לקבוצות חברתיות שונות וכלפי האזרחים באופן פרטני. באפקטיביות הכוונה איננה לסיפוק הדרישות של כלל האזרחים, משום שאי אפשר לענות על הציפיות של כל הקבוצות והמגזרים בחברה, וודאי שלא במדינות הטרוגניות ומשוסעות, אלא לרצף של שביעות רצון.¹⁰⁸

התחום העיקרי של תפיסת האפקטיביות הוא בהערכת ההצלחה המקרו-כלכלית של המדינה.¹⁰⁹ פרקטיקות נאו-ליברליות והגלובליזציה של השוק הביאו לערעור על תפיסת האפקטיביות,¹¹⁰ אך שאלת האפקטיביות לא פסחה גם על מדינות המבקשות להתוות מדיניות של רווחה,¹¹¹ ועל כן יש לבחון כיצד מעריכים לגיטימיות בתנאים משתנים אלה. את ההבדל בין אפקטיביות (תפיסת מועילות במוכנה הרחב) לבין צדק חלוקתי (תפיסת הוגנות קבוצתית) אפשר לראות לדוגמה במדיניות ממשלתית של מיקור-חוץ (Outsourcing) – מדיניות הנתפסת כאפקטיבית אך לא צודקת.¹¹²

אך הערכת האפקטיביות של המדינה איננה מוגבלת רק להיבטים כלכליים. ביטחון לאומי, חינוך ובריאות הם שלושה תחומים מרכזיים שעל פיהם אזרחים אומדים את האפקטיביות של המדינה.¹¹³ על פי גישה זו נבחנה מצד אחד הגישה הביטחונית של צרפת ושל ארצות הברית, ומצד שני זו של גרמניה ושל יפן, במהלך מלחמת העולם השנייה.¹¹⁴ גם תפיסות לגבי האפקטיביות של החינוך רלבנטיות לתפיסת הלגיטימיות של המדינה.¹¹⁵ מחקר שנערך באנגליה, בצרפת, בארצות הברית ובמזרח אסיה מצא שמערכות החינוך המדינתיות מספקות את התנאים הדרושים לא רק לאינדוקטרינציות לאומיות, כי אם גם לצמיחה כלכלית וחברתית.¹¹⁶ תפיסת האפקטיביות של שירותי בריאות הציבור וביטוח הבריאות עומדת כבר שנים ארוכות במוקד של ויכוח חברתי-

כלכלי בארצות הברית.¹¹⁷ האפקטיביות של מערכת הרפואה הציבורית לעומת הרפואה הפרטית, איכות שירותי הבריאות בפריפריה, מדיניות חיסונים ואפידמיולוגיה ואיכות הטיפול הרפואי נמדדים כולם ביתר שאת לאור המשבר הגלובלי בעקבות התפרצות מגפת הקורונה בשנת 2019.

סעיף זה ביקש להציע שישה רכיבים של לגיטימיות מדינתית נתפסת. חוקרים והוגים שונים כללו חלק מהם תחת ההגדרה של לגיטימיות, ואחרים התייחסו לחשיבותם בשיתוף פעולה וציות אזרחי שלא תחת תפיסה כוללת של לגיטימיות. החוקרים התייחסו לכל רכיב בנפרד, או לכמה מהם ביחד – בעיקר מבעד לפרספקטיבה המבקשת לבחון לגיטימיות "מלמעלה למטה", כלומר באופן שבו מדינות מנסות להצטייר כלגיטימיות בעיני האזרחים. קלנדרמנס הדגיש את החשיבות של זהות והזדהות בדינמיקות של לגיטימציה ומחאה.¹¹⁸ נוריס התייחס להיבטים שונים של הזדהות, אמון ואפקטיביות (יחד עם קבלה והכרה בבעלי תפקידים).¹¹⁹ מייק יו ושותפיו¹²⁰ הצביעו על צדק תהליכי ואמון כפרמטרים קריטיים ללגיטימיות של שיטור וקבלה של סמכות המשטרה, תוך כדי התייחסות להזדהות ערכית. העיסוק הפוליטי בצדק חלוקתי ובקשר שלו לקבלת סמכות ולמחאות הוא נרחב,¹²¹ אך לרוב אינו משויך רעיונית למושג לגיטימיות. מרגרט לוי וטום טיילור¹²² עסקו בהיבטים שונים של לגיטימיות, ביניהם באמון ובתפיסת החוקיות של המדינה. האפקטיביות בדרך כלל אינה נקשרת ללגיטימיות באופן ישיר בספרות הפוליטית, אך היא נחקרת בהקשרים של חינוך, כלכלה והיבטים רחבים של תפקוד המדינה. בנוסף, חוקרים התייחסו לרכיבים אחרים של לגיטימיות מדינתית. ברוס גיליי¹²³ קבע שיש לבחון לגיטימיות לפי מידת ההסכמה עם תוצאות הבחירות, הנכונות לשלם מיסים ותפיסות של סיפוק (satisfaction) מהמערכת השלטונית.

הדיון הנוכחי מבקש לשלב בין הרכיבים החזקים יותר ולהשמיט את האלמנטים שלא גובו בספרות משמעותית. מהלך זה מחזק את הטענה התיאורטית שבבסיסו על סמך דיון סוציולוגי וסקירה של נתונים אמפיריים, כפי שיופיעו בסעיף הבא כדוגמאות של ערעור על סמכות המדינה בקרב שלוש קבוצות מיעוט בישראל והשלכותיו האפשריות. אך חשוב מכך, המאמר מבקש לשאול מההגדרות התיאורטיות את עיקריהן, ולשנות את מוקד הייחוס שלהן: לא עוד לחשוב על לגיטימיות מבעד לפריזמות פורמליות של מבנים פוליטיים, אלא כתכונה שהאזרחים (מלמעלה) מייחסים למדינה (למעלה). ששת הרכיבים שבחרתי כוללים אלמנטים של לגיטימיות מדינתית שחוקרים קודמים הצביעו עליהם, אך לא כוללים אלמנטים שנמצאו פחות מדויקים בפני עצמם (למשל סיפוק); הם מרחיבים את העיסוק באלמנטים משמעותיים שהדיון הקודם בלגיטימיות מדינתית לא התעמק בהם (למשל אפקטיביות); והם חיוניים להבנה של לגיטימיות מדינתית ושל האופן שבו היא נתפסת על ידי האזרחים. מהלך זה מבקש להעניק למושג לגיטימיות מדינתית מענה הולם מפרספקטיבה משלימה, כדי לאפשר שיח עדכני של אזרחיות ושל קבוצות מיעוט ומחאה, המתאים למציאות של התערורות אזרחית כפי שהיא באה לידי ביטוי (ונישאת על גבי הרשתות החברתיות) בישראל ובעולם.

קבוצות חברתיות ולגיטימיות של המדינה

הטענה המרכזית השנייה של המאמר היא שקבוצות חברתיות שונות נוטות לערער על רכיבים שונים של לגיטימיות. הסעיף הנוכחי מבקש לגבש טענה זו, שלפיה מתוך מגוון הדרכים האפשריות לסווג קבוצות בחברות דמוקרטיות, אפשר לאפיין קטגוריאלית את המעמד הפוליטי-חברתי של קבוצות מסוימות באמצעות שתי אבחנות – האחת עוצמה חברתית-כלכלית (המבחינה בין קבוצות כוח לבין קבוצות מוחלשות) והשנייה מעמד לאומי (המבחינה בין קבוצות סמכות על-מדינתית לבין קבוצות מיעוט לאומי). לפי טענה זו, קבוצות כוח נוטות לערער על אפקטיביות; קבוצות מוחלשות על אמון, צדק חלוקתי ואפקטיביות; קבוצות סמכות על-מדינתית על אמון וחוקיות; וקבוצות מיעוט לאומי על הזדהות, אמון, צדק חלוקתי וחוקיות. בנוסף, כל הקבוצות נוטות לערער על רכיב הצדק התהליכי. כדי לחזק טענה זו, בסעיף הנוכחי אעשה שימוש בדוגמאות ממחקרים אמפיריים שנערכו (באמצעות ניתוח ראיונות אישיים) בשלוש זירות מאבק בישראל: פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית, הבדואים בנגב, ויוצאי אתיופיה. דוגמאות אלה הן מקרי בוחן ספציפיים בחברה הישראלית, אך הן מגבות את המודל התיאורטי, ומובאות כדוגמה להבנת מערכות יחסים בין קבוצות מיעוט לבין מדינות בחברות מודרניות.

בעוד האידיאל של מדינת הלאום המודרנית שואף להאחדה בין קבוצות, ולפיכך מנסה למחוק את ההבדלים ביניהן ולטשטש את ההיררכיה של האזרחויות, המציאות מראה שההאחדה לא תמיד קיימת בפועל ולא תמיד יכולה להתקיים עקרונית. ההאחדה לעולם אינה מושלמת: היא נחשבת לאידיאל, אך למעשה מהווה חלק מהמנגנון הכוחני שמשרת את המדינה.¹²⁴ לצד תהליכים המבקשים לקיים מדיניות רב-תרבותית ברוח ערכי השוויון והצדק, תהליכים מקבילים מעידים כי מדינת הלאום היא הטרוגנית ומשוסעת, ומתאפיינת במדיניות שלטונית מבדלת ובקיטוב אזרחי בין קבוצות. תהליכים אלה הביאו איתם לא רק העמקה של פערים בין קבוצות בחברה, אלא גם ערעור על הלגיטימיות של המדינה והתגברות של קריאות למחאה. אפיון קטגוריאל של קבוצות מיעוט שונות בדמוקרטיות הטרוגניות¹²⁵ מאפשר לבחון מחאה והתנגשויות אלימות הן דרך הפריזמה של הפעלת עוצמה והחלת המדיניות השלטונית, והן דרך הלגיטימיות המדינתית הנתפסת של אזרחים מקבוצות שונות.

יחסי הגומלין המשתנים והדיפרנציאליים של כל קבוצה עם המדינה תורמים להבנת רכיביה של הלגיטימיות, שעלולים להתערער ביחסים אלה. מערכת היחסים בין קבוצות מיעוט ובין המדינה באה לידי ביטוי לא רק בתפיסת הלגיטימיות של המדינה מצד האזרחים, אלא גם (ואולי בעיקר) באופן שבו המדינה מבנה את המעמד של הקבוצה. אמנם אין הכרח להצביע על קשר סיבתי ביניהם, אבל הקשר המתאמי ביניהם חזק למדי: יחסה של המדינה אל קבוצות מיעוט נקשר באופן ברור לאופן שבו המיעוט תופס את המדינה.¹²⁶

כאמור, דרך אפשרית (אך לא בלעדית) לסווג קבוצות בדמוקרטיות היא על ידי חלוקה לשתי אבחנות – עוצמה חברתית-כלכלית ומעמד לאומי.

ציר העוצמה החברתית-כלכלית הוא היררכי, וממקם קבוצות על רצף תיאורטי שבקצה האחד נמצאות קבוצות כוח ובקצה האחר קבוצות מוחלשות (במקומות שונים על הרצף נמצאות קבוצות קיפוח-יחס¹²⁷). שני טיפוסים טהורים אלה הם תיאורטיים, וקבוצות שונות מתאפיינות בדרגות שונות על רצף זה. במקרים רבים אפשר לטעון שכל שלקבוצה יש עוצמה רבה יותר, כך קטנה הנטייה לערער על הלגיטימיות המדינתית. האבחנה השנייה, המתייחסת לזיקה של קבוצות מיעוט ללאום המדינה, מאפשרת להבחין בין קבוצות סמכות על-מדינתית לקבוצות מיעוט לאומי. גם כאן הכוונה היא לטיפוסים אידיאליים תיאורטיים שמאפיינים קבוצות מסוימות, שאינם כוללים את המגוון העצום בכלל הציבור. אפשר לראות בקבוצות שונות מאפיינים שנקבעים על ידי חיתוך של שני צירים אלה.

בטרם אפרט את האופן שבו אזרחים מקבוצות שונות מערערים על רכיבים של לגיטימיות מדינתית, אתעכב על הרכיב שהוא אולי המעניין ביותר – צדק תהליכי. מחקרים מראים כמעט ללא יוצא מן הכלל שאזרחים מקבוצות מיעוט שונות ומגוונות המבקשים לחולל שינוי – ללא תלות בעוצמה החברתית-כלכלית של הקבוצה ובמעמדה הלאומי – נוטים לערער על הצדק התהליכי,¹²⁸ כלומר על התפיסה שקריטריונים מסוימים מיושמים בצורה הוגנת וראויה. לפיכך, האפיון הקטגוריאלי של הקבוצות המובא להלן מביא בחשבון נקודה זו, ויראה כיצד כולן מערערות על הצדק התהליכי. הסבר אפשרי לכך עשוי להיות שערעור על צדק תהליכי – שהוא תפיסה סובייקטיבית, בדומה לכל הרכיבים האחרים של לגיטימיות מדינתית נתפסת – משמש לעיתים כאסטרטגיה (מתוכננת או לא, העשויה אף להיות בלתי מודעת). טענות בדבר אי-צדק וקיפוח של קבוצות מסוימות ממצבות אזרחים כמי שזכאים לדרוש שיפור בתנאים, ועל כן מהוות בסיס לתביעות מוצדקות (בעיני הדבקים בהן) כלפי המדינה, גם אם בפועל לא מתקיים קיפוח אמיתי.

קבוצות כוח

קבוצות כוח הן קבוצות בעלות עוצמה פוליטית, חברתית או כלכלית, ולפיכך יש להן יכולת להשפיע על המדיניות השלטונית. תיאוריות של קבוצות כוח מדגישות את המצב החברתי או את המעמד הארגוני של חבריה – מעמד או תפקיד בכיר בארגון, עמדת מפתח במפלגה, תפקיד או עמדת כוח במערכת המשפט, בגופים ממשלתיים או בצבא – לצד תיאור ההשפעה הבלתי מעורערת שלהם על המדיניות.¹²⁹ לעיתים מדובר בקבוצות עילית עם הון כלכלי ומשאבים,¹³⁰ ולעיתים בקבוצות עם עוצמה פוליטית פרלמנטרית,¹³¹ קבוצות של מובילי דעת קהל הזוכים לתמיכה רחבה, או קבוצות שמאוגדות בוועדי עובדים חזקים.¹³²

על פי המודל התיאורטי של לגיטימיות מדינתית נתפסת, קבוצות כוח נוטות לערער על צדק תהליכי ואפקטיביות. במקרים רבים המדינה משפיעה ומעצבת את כוחן: הן זוכות ליחס תומך ומחבק שמחזק או משמר את מעמדם. משאבים מיקרו ומקרו-כלכליים, עוצמה פוליטית, דעת קהל וכוח התאגדות ציבורי קשורים כולם לתפיסת האפקטיביות שאזרחים מקבוצות כוח נוטים לערער עליה.¹³³

הסבר אפשרי לטענה זו הוא שקבוצות אלה תופסות את המסגרת המדינית כטובה או מקובלת, אך חבריה מערערים על הפרקטיקה שלה. לכן הן אינן מערערות על ההזדהות והאמון, אלא על היבטים יישומיים העוסקים בהחלת מדיניות. לצד זאת, ערעור על תפיסת הלגיטימיות המדינית בקרב קבוצות כוח בא לידי ביטוי גם בערעור על אפקטיביות, כלומר על ההערכה שהמדינה פועלת בצורה מתפקדת ומועילה לטובת כלל האוכלוסייה בתחומים שונים, כמו כלכלה, ביטחון, חינוך ובריאות. במילים אחרות, כיוון שאפקטיביות היא היכולת לספק את הצרכים הבסיסיים של מרב אזרחי המדינה, קבוצות כוח נוטות לערער על תפיסת האפקטיביות של המדינה ולבקר את האופן שבו היא מתנהלת, אף שחבריהן יכולים להשפיע עליה ולחולל שינוי.

דוגמה לכך אפשר למצוא במחקר על פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית. בעוד למתנחלים יש מעמד פוליטי וחברתי-כלכלי רב-עוצמה והשפעה, פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית בכל זאת מערערים על תפיסת הצדק התהליכי, בעיקר באמצעות השוואה בין היחס הלא הוגן לכאורה שהמדינה מעניקה למתנחלים לבין יחסה אל הפלסטינים בגדה המערבית, בנוגע להתנהלות כוחות הביטחון ולהרשאות בנייה ואכיפה. כיוון שצדק תהליכי הוא רכיב תפיסתי, טענות בדבר אי-צדק לא תמיד עולות בקנה אחד עם מציאות של (חוסר) קיפוח יחסי, ובהתאמה, פעילי ימין רדיקלי מערערים על רכיב הצדק התהליכי באופן בולט, אף שלא חסר להם כוח פוליטי-חברתי, ולרוב הם אינם מקופחים ביחס לקבוצות אחרות. בכל זאת, מרואיינים פעילי ימין רדיקלי הדגישו כי מנגנונים שונים מקפחים אותם בנושא המאבק על קרקעות, במיוחד ביחס לפלסטינים, אך גם ביחס לבדואים. הערעור על צדק תהליכי תקף לגבי כמה גופים שלטוניים וחברתיים, ובראשם המשטרה, ואחריה, לא בהכרח בסדר הזה: הצבא, השב"כ, בתי המשפט ואמצעי התקשורת.¹³⁴ עם זאת, יש לסייג דוגמה זו בהקשר של תפיסות אסטרטגיות אפשריות בנוגע לצדק תהליכי. כאמור, ערעור על צדק תהליכי עשוי להיות אסטרטגי, כלומר להציג טענה שנתפסת כמועילה למאבק, אך חברי הקבוצה אינם באמת מאמינים בה.

פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית מערערים על תפיסת האפקטיביות בעיקר בנוגע ליכולת של המדינה לשמור ולהגן על ביטחונם ביישוביהם, ומותחים ביקורת על כישלונה של המדינה לספק ביטחון לאזרחיה בכלל ובגדה המערבית בפרט. מכאן הם שואבים את ההצדקה לזכותם ולעיתים את חובתם הוויג'ילנטית להגן על עצמם.¹³⁵ בנוסף, הערעור על המדינה יכול להיות מובן כפער בין המדיניות המתקיימת בפועל לבין המדיניות האידיאלית שחברי הקבוצה שואפים לראות.

קבוצות מוחלשות

בקוטב השני של ציר העוצמה החברתית-כלכלית נמצאות קבוצות מוחלשות, כלומר קבוצות שמצבן הפוליטי, החברתי או הכלכלי נמוך באופן מוחלט, וכך גם יכולתן להשפיע על המדיניות. לקבוצות מוחלשות יש אמצעים דלים והשפעה מועטה לעומת רוב האוכלוסייה. הן מתקשות בדרך כלל להתארגן ולפעול, גם אם לחבריהן יש מוטיבציה לניעות חברתית.¹³⁶ קבוצות

מוחלשות הן כאלו שסובלות מעוני מוחלט, קבוצות ממעמד חברתי-כלכלי נמוך,¹³⁷ ואוכלוסיות של מהגרים, פליטים ומבקשי מקלט, שמעמדם האזרחי מוטל בספק.¹³⁸ תפיסת הלגיטימיות של קבוצות מוחלשות ביחס למדינה נוטה להיות חלשה במיוחד, ולמעט יוצאים מהכלל,¹³⁹ מיעוטים מוחלשים אינם מאמינים שהמדינה פועלת לטובתם ומתוך כוונה טובה.¹⁴⁰

על פי המודל התיאורטי הנוכחי, קבוצות מוחלשות נוטות לערער על רכיבי האמון, הצדק התהליכי, הצדק החלוקתי והאפקטיביות של הלגיטימיות המדינתית. גם במקרה זה יש למדינה השפעה גדולה על מעמדן: במקרים רבים חוסר טיפול נאות מחליש אותן עוד יותר או מקבע את מעמדן הנחות ממילא. לכן, בעוד קבוצות כוח נוטות לערער על צדק תהליכי ואפקטיביות, קבוצות מוחלשות יערערו גם על רכיבים אלה, אך גם על רכיבים נוספים.

ההסבר לערעור על צדק חלוקתי יכול לנבוע ממחסור פיזי במשאבים פיננסיים, בתקציבים חברתיים-תרבותיים, בתשתיות וקרקעות ובתנאי מחיה אחרים. את הערעור על אמון אפשר להסביר על ידי התפיסה שהמדינה אינה נתפסת כמשרתת אותם מתוך כוונה טובה, או שהמדינה נתפסת ככזו שלא רואה אותם. קבוצות מוחלשות לא רק מערערות על הדרך שבה המדינה מיישמת מדיניות (צדק תהליכי ואפקטיביות); כפועל יוצא מן הניתוק מהמדינה, הן מערערות גם על ההוגנות של חלוקת המשאבים (צדק חלוקתי), וחמור מכך, הן עלולות לערער במידה מסוימת גם על המסגרת עצמה, כלומר על יסודות האמון שהמדינה נשענת עליהם.

דוגמה לטענה זו נמצאת במחקר על הבדואים בנגב ועל יוצאי אתיופיה בישראל. מרואיינים פעילי מחאה בדואים אמרו כי אינם חשים כל אמון כלפי המדינה. ערעור זה מתבטא הן ביחסם למדינה כמכלול, והן ביחסם למשטרה ולמינהל מקרקעי ישראל בפרט. המרואיינים ציינו למשל כי השיטור בתוך היישובים הבדואיים חסר, השיטור מחוץ להם מופרז, ומדיניות האכיפה במהלך פינוי כפרים והריסת בתים בנגב בררנית.¹⁴¹

הממצאים מציינים תמונה של ערעור עמוק ורחב על צדק תהליכי, הבא לידי ביטוי בהשוואה בין היחס של המדינה לבדואים לעומת האזרחים היהודים (כדגש על התנהלות המשטרה ועל היתרי בנייה ואכיפה בנגב). ערעור עמוק – כיוון שתחושת הקיפוח וחוסר ההוגנות יוצרת תסכול שמיתרגם לכדי ערעור ברור על הלגיטימיות, וערעור רחב – משום שתפיסת חוסר ההוגנות תקפה כלפי מדיניות הממשלה וזרועותיה – המשטרה, הצבא, מינהל מקרקעי ישראל ועוד. הערעור על רכיב הצדק התהליכי, המיוחס למדיניות הממשלה, בא לידי ביטוי בהשוואה בין פינוי כפרים בדואיים לבין פינוי התנחלויות בגדה המערבית. פעילי מחאה בדואים סבורים כי היחס של המדינה כלפי פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית הוא רך וסלחני, בעוד היחס כלפי הבדואים מתואר כנוקשה, אלים ובלתי מתפשר.¹⁴²

ההשקפה שחלוקת המשאבים במדינה אינה הוגנת ושוויונית (ערעור על צדק חלוקתי) היא למעשה הבסיס לסכסוך של הבדואים עם המדינה, ולפיכך למחאה החברתית-פוליטית נגדה ולעיומותים של פעילים עם סוכניה. פעילי מחאה בדואים ציינו כי צדק חלוקתי הוא מטרת

מאבקם. הטענה המרכזית והראשונית כלפי המדינה היא שישראל מסרבת להכיר בכך שקרקעות בנגב שייכות לבדואים מתוקף זכותם ההיסטורית והחוקית. בנוסף, שבה ועולה הטענה כי היישובים הבדואיים, הן המוכרים והן הבלתי מוכרים, מקופחים בתשתיות אזרחיות בסיסיות.¹⁴³

בהקשר זה, הערעור על אפקטיביות בקרב פעילי מחאה בדואים בנגב הוא אמביוולנטי, כיוון שהם תופסים חלק ממאפייני המדינה כאפקטיביים וחלק אחר לא. לדברי מרואיינים מסוימים, המדינה פועלת באפקטיביות סלקטיבית ומקבעת היררכיה של אזרחויות. מצד אחד, ערעור על תפיסות של אפקטיביות רווחות בקבוצות מיעוט בכלל ובקרב הבדואים בנגב בפרט, התופסים את המדינה כמזולזלת וחסרת יכולת. מצד שני, המדינה נתפסת כאפקטיבית מאוד כאשר מדובר בתחומי החיים של קבוצת הרוב הלאומי-יהודי.¹⁴⁴

המקרה של יוצאי אתיופיה מספק דוגמה נוספת, המעידה על כרסום מתמשך באמון כלפי המדינה. מחקרים מצביעים דווקא על אמון רב במדינה ובמטרה, אבל בעקבות האלימות המשטרתית והתגברות המחאה בשנים האחרונות (בעיקר מאז מחאות 2019, אחרי הירי ביהודה ביאדגה ובסולומון טקה) נשמעו עדויות שעשויות להצביע על היפוך המגמה.¹⁴⁵

ערעור על צדק תהליכי בקרב יוצאי אתיופיה בא לידי ביטוי במחאה נגד תפיסה של התנהלות גזענית ומפלה של מוסדות המדינה. בראיונות אישיים תיארו פעילים יוצאי אתיופיה "פירמידה של מעמדות" שפוגעת בקבוצות החלשות בישראל ומעדיפה את הקבוצות החזקות. בראש הפירמידה נמצאים מתנחלים ואשכנזים, מתחתיהן המזרחים, אחר כך יוצאי אתיופיה, ובתחתית הפירמידה אזרחי המדינה הערבים.¹⁴⁶

פעילי מחאה יוצאי אתיופיה מערערים על צדק חלוקתי בהתייחסם לאפליה בחלוקת המשאבים בין יישובים שונים, למנגנון חלוקת המשאבים הפועל באופן שגוי ומוטה לרעתם, לקיפוח שיטתי של יוצאי אתיופיה כבר משלב קליטתם בארץ, ולמניעת קבלה של כספי תרומות ושאר משאבים.

פעילי מחאה יוצאי אתיופיה מערערים על האפקטיביות של המדינה בשל התנהלות הממשלה, הנוגעת לתפיסתם באינטרסים זרים. רוב הטענות בנוגע להשקפה שהמדינה אינה פועלת בצורה מתפקדת ומועילה נוגעות לתפקוד הממשלה. פעילי מחאה טוענים שהחלטות פוליטיות אינן מתקבלות בשל שיקולים ערכיים כי אם בשל אינטרסים אישיים.¹⁴⁷

מלבד אפיון קבוצות על הציר החברתי-כלכלי, אפשר לאפיין קבוצות בדמוקרטיה על ציר המעמד הלאומי, שבו שתי קבוצות קטגוריאליזטיות: קבוצות סמכות על-מדינתית וקבוצות מיעוט לאומי.

קבוצות סמכות על-מדינתית

קבוצות סמכות על-מדינתית, על פי ההגדרה שמאמר זה מבקש להציע, שייכות לקולקטיב הלאומי, אך חבריהן מעדיפים סמכות אחרת על פני סמכותה של מדינת הלאום בכל מקרה

של סתירה ביניהן.¹⁴⁸ קבוצות סמכות על-מדינתית יכולות להיות קבוצות דתיות,¹⁴⁹ כמו למשל קבוצות משיחיות קיצוניות¹⁵⁰ או כתות קיצוניות,¹⁵¹ המעניקות לחבריהן תחושת שייכות וזהות חלופית או מנוגדת למדינה.¹⁵²

המודל המוצע כאן מבקש לטעון שקבוצות אלה נוטות לערער על אמון, צדק תהליכי וחוקיות. חבריהן יפעלו על פי הערכים והאמונות של הקבוצה גם אם התוצאה היא הפרה של סמכות המדינה, גם אם היא לגיטימית בעיניהם באופן עקרוני, והם היו סרים למרותה אילולא סתרה את תפיסת עולמם.¹⁵³ מכאן שבנוסף לצדק התהליכי, שפעילי מחאה מכל ארבע הקבוצות שאופיינו לעיל מערערים עליו, קבוצות סמכות על-מדינתית נוטות לערער על רכיב האמון במדינה – שכן הם אינם סבורים שהיא פועלת לטובתם ומתוך כוונה טובה – ועל רכיב החוקיות – כלומר הם מאמינים שהמדינה ומוסדותיה אינם פועלים במסגרת החוק, או מחזיקים בהשקפה שהאזרח אינו מחויב לציית לחוק.

אפשר להסביר טענה תיאורטית זו בכך שקבוצות כאלה מערערות על מה שהם תופסים כמהות הערכית של המדינה. אף שאינן מנתקות את עצמן מהזהות עם המדינה, שכן הן משייכות את עצמן אליה עקרונית, יש להן ערכים שהן תופסות כחשובים מאלה של המדינה בכל מקרה של סתירה ביניהם. לכן, האמון במדינה והתפיסה שהמדינה היא זו שקובעת את החוקים והתקנות מתערערת בכל מקרה של קונפליקט ערכי בין תפיסתן לבין זו של המדינה. בבסיס טענות אלה עומדות הצדקות אידיאולוגיות חזקות, דתיות או אחרות, ומציבות אלטרנטיבה לאידיאולוגיה הלאומית.

כדוגמה לטענה תיאורטית זו אפשר להציג שוב ממצאים מתוך המחקר על פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית (שאותם אפשר לאפיין גם כקבוצת כוח וגם כקבוצה של סמכות על-מדינתית). פעילי הימין הרדיקלי מצירים תמונה כוללת של ערעור על האמון במדינה, ותמונה פרטנית יותר של אמון דיפרנציאלי המיוחס לסוכניה השונים. על פי העולה מראיונות עם פעילים, אפשר לכנות זאת "מדרג אמון": הצבא נתפס (מלבד יוצאים מן הכלל) כפועל לטובתם – ובפרט בשמירה על פעילי הימין הרדיקלי בגדה המערבית¹⁵⁴ – ולעומתו המשטרה, השב"כ והמינהל האזרחי הם גופים שאי אפשר לסמוך עליהם כיוון שהם נתפסים כפועלים נגדם, ולעיתים אף כאויבים.¹⁵⁵

ערעור על רכיב החוקיות בתפיסת הלגיטימיות של המדינה בולט במיוחד בקרב פעילי הימין הרדיקלי, שמדגישים כי אינם תופסים את בתי המשפט כחוקיים, וחלקם אף מערערים על חוקיות המדינה עצמה, וטוענים שעליה להחיל יותר חוקים המדגישים היבטים יהודיים ופחות חוקים המדגישים היבטים דמוקרטיים. במקרים קיצוניים, נשמעת הקריאה לחוקק חוקים הלכתיים ולכוון מדינת הלכה הפועלת על פי חוקי התורה. בהתאם לכך, חלק מפעילי הימין הרדיקלי לא רק מערערים על תפיסת החוקיות של המדינה, אלא אף אינם רואים בעצמם מחויבים לפעול על פי חוקיה.¹⁵⁶

קבוצות מיעוט לאומי

הקטגוריה השנייה על ציר המעמד הלאומי היא קבוצות מיעוט לאומי: קבוצות שיש להן היסטוריה ותרבות משותפות, וכן בעלות על טריטוריה או תביעה לבעלות על טריטוריה. התביעות של קבוצות מיעוט לאומי לעצמאות ריבונית מהוות סיבה בסיסית לאלימות פוליטית כלפי המדינה במקומות שונים בעולם.¹⁵⁷ קבוצות של מיעוט לאומי הן לא פעם קבוצות בדלניות התובעות הכרה והגדרה עצמית, והן עשויות להיות מקופחות בצורה משמעותית (ובמדינות לא דמוקרטיות אפילו מנוצלות) לטובת האינטרסים של המדינה.¹⁵⁸ מחאה נגד דיכוי לאומי היא תוצאה של חוסר התאמה תפיסתי בין הזהות הלאומית של יחידים לבין הזהות של המדינה, ונובעת בדרך כלל מערעור על תפיסת הלגיטימיות של המדינה, המסרבת להכיר בחבריה כאומה או כקבוצה בעלת תרבות נפרדת, או מסרבת להעניק להם אוטונומיה או שלטון עצמי.¹⁵⁹ תחושה של גאווה וזהות לאומית תלויה בכוח פוליטי.¹⁶⁰ בעוד לאומיות היא מושג פוליטי הטומן בחובו את רעיון המדינה,¹⁶¹ הלאומנות מבטאת תגובה בעלת אופי לוחמני.¹⁶²

על פי המודל התיאורטי המוצע, קבוצות אלה נוטות לערער על הזדהות, אמון, צדק תהליכי, צדק חלוקתי וחוקיות.¹⁶³ הניכור והריחוק ממדינת הלאום מביא אזרחים בני מיעוט לאומי לערער באופן עמוק ורחב על הלגיטימיות של המדינה: עמוק כיוון שהוא עשוי להתבטא בחוסר אמון או בתפיסה של חוסר צדק בולט, ורחב כיוון שלפי תפיסתם מרבית רכיבי הלגיטימיות מופרים. תפיסת האפקטיביות לא בהכרח נפגעת, כיוון שהם עשויים לחשוב שהמדינה פועלת בצורה דיפרנציאלית וסלקטיבית, ולכן היא אפקטיבית לגבי האזרחים מקבוצת הרוב, למשל בתחומי חיים כמו כלכלה, תשתיות, רווחה ותרבות. קבוצות אלה מבטאות אפוא חוסר קבלה מהותי של המסגרת המדינתית.

אפשר להסביר את הערעור של קבוצות מיעוט לאומי על הלגיטימיות של המדינה אם רואים בו קונפליקט אזרחי-לאומי עם מאפיינים חוץ-לאומיים, הנקשרים בשאיפות אידיאולוגיות של אזרחים אחרים, מדינות אחרות, או תפיסות עצמאיות חלופיות. במילים אחרות, אף שחבריהן של קבוצות מיעוט לאומי הם אזרחים רשמיים של המדינה, הם לא תמיד תופסים את עצמם ככאלה, ועשויים לשלול את המדינה במתכונתה הנוכחית, או לראות בעצמם אזרחים חיצוניים למדינה (כלומר שייכים למיעוט לאומי ייחודי, או ללאום אחר). כך לדוגמה, במסגרת הזהות המורכבת של אזרחי ישראל הערבים, חלקם מזדהים ראשית כערבים ו/או כפלסטינים ו/או כמוסלמים, ורק לבסוף (אם בכלל) כישראלים. דוגמה נוספת היא הבדלנים בצפון אירלנד, שאינם רואים בעצמם חלק מבריטניה.¹⁶⁴

ממצאים מחקר הבדואים בנגב מדגימים טענה תיאורטית זו. כיוון שהם מהווים חלק מקבוצה גדולה יותר של מיעוט לאומי (אזרחי ישראל הערבים) השואפת להגדרה עצמית לאומית, הערעור של פעילי מחאה מקרבם על הלגיטימיות של המדינה מבוסס על אפיונם כמיעוט לאומי. הרכיב המשמעותי ביותר שמפחית את הלגיטימיות של המדינה בעיני מרואיינים פעילי מחאה בדואים

הוא פער ההזדהות עם המדינה, הבא לידי ביטוי בעיקר בשני ממדים: פער ההזדהות עם כוחות הביטחון, ופער ההזדהות עם המדינה, שהולך ומחריף בעקבות חוק הלאום (אשר נחקק בשנת 2018, והלכה למעשה מקנה לאזרחיה הלא-יהודים של המדינה מעמד אזרחי מדרגה שנייה). פער זה מביא לירידה מתמשכת בשיעור הנמוך ממילא של המתגייסים לצבא. נכון ל-2018, רק כ-6–7 אחוזים מכלל הבדואים בישראל מתגייסים לצה"ל, ורק כשליש מהם תושבי הנגב.¹⁶⁵

הערעור על רכיב החוקיות של הלגיטימיות המדינתית מודגש בכל הנוגע לתפיסת ההתנהלות הלא-חוקית של הממשלה והפגיעה שלה בזכויות אדם. פעילי מחאה בדואים מערערים על רכיב החוקיות של הלגיטימיות המדינתית, ומציינים שהמדינה, באמצעות הממשלה, מערכת בתי המשפט וכוחות הביטחון, אינה פועלת במסגרת החוק.¹⁶⁶

סיכום ומסקנות

מאמר זה ביקש לטעון שכדי להבין לגיטימיות מדינתית בצורה מדויקת, עדכנית ורלבנטית לשיח האזרחות והמחאה הרווח בישראל ובעולם כיום, יש להתמקד במושג לגיטימיות מדינתית נתפסת. המושג מבקש לאפיין לגיטימיות "מלמטה", כלומר מתוך נקודת מבטם של אזרחים, וביחס להשפעות האפשריות של ערעור על הלגיטימיות של המדינה בחברות דמוקרטיות. הדיון התחיל בהמשגה תיאורטית, והתבסס על טיעונים אמפיריים וסוציולוגיים מתוך המחקר הקיים. הדיון המקיף במושג לגיטימיות מדינתית מבקש לעשות סדר ולהצביע על ריבוי ההגדרות הקיימות.

בשונה מהסקירה האנליטית של לגיטימיות מדינתית, שהובאה בתחילת המאמר, ההגדרה של לגיטימיות מדינתית נתפסת מבקשת לעשות סינתזה של ההגדרות הקיימות ולהתמקד בחשובות ובמתאימות שבהן, כדי להבין את הערעור על הלגיטימיות בקרב קבוצות מיעוט שונות, ומכאן גם מחאות על רקע חברתי-פוליטי. חלקו הראשון של המאמר היה מהלך דדוקטיבי, שבמרכזו אפיון תיאורטי שאפשר להדגים בזירות מאבק שונות. חלקו השני עסק באפיון של קבוצות מיעוט והדרך שבה כל אחת מהן עשויה לערער על לגיטימיות והציע מסקנות המרכזות את המאפיינים הדומים בין קבוצות. האפיון של קבוצות מסוימות על פי קטגוריות מאפשר להקיש באופן אינדוקטיבי מתוך מקרי הבוחן שבדוגמאות אל כללים שאפשר להחיל על קבוצות דומות אחרות, בישראל ובעולם.

שאלת הלגיטימיות והערעור עליה בדמוקרטיות קשורה לסוגיות עקרוניות של התמודדות עם אתגרים אקטואליים שונים, כמו הגירה, גלובליזציה, יחסי רוב-מיעוט, מתחים ושסעים חברתיים.¹⁶⁷ התקופה הנוכחית מתאפיינת באמצעי תקשורת המוניים ונגישים, בדחייה של המערכות והמודלים החברתיים הישנים, וכן בדרישה גוברת והולכת של קבוצות ופרטים בחברה לייצוג אינדיבידואלי. דרישות אלה מערערות באופן יסודי את הסדר החברתי-פוליטי המוכר ומובילות למחאות חברתיות-פוליטיות. האתגרים המורכבים מערערים על ההסדרים הקיימים,

פוגעים ביכולתה של המדינה לווסת ולנהל אותם ומקשים על המשילות. הירידה באמון במערכת הפוליטית וביכולתה לחולל שינוי באמצעים דמוקרטיים מביאה מצד אחד לאדישות והסתגרות, ומכאן לירידה בהשתתפות הפוליטית, ומצד שני להקצנה פוליטית ולנכונות רבה יותר להשתמש באלימות.¹⁶⁸ ערעור על הסדר הציבורי המוכר טומן בחובו פוטנציאל לערעור על הלגיטימיות המדינתית. בישראל, כמו בדמוקרטיות אחרות בעולם, באתגרים אלה טמון פוטנציאל לערעור על תפיסת הלגיטימיות של המדינה, וכפועל יוצא מכך גם להתנגשויות אלימות בין אזרחים לבין המדינה. לצד זאת, ישראל מתמודדת עם אתגרים ייחודיים ועם צמיחתן של קבוצות אזרחיות בעלות מאפיינים ייחודיים.

טענתי כי המערכת החברתית המודרנית במדינות דמוקרטיות מצויה במצב של שבריריות (Fragility), כתוצאה מהמתח בין הכוח הפוליטי המבוזר באוכלוסייה לבין הציווי השלטוני לתפקוד יעיל של המערכת. היעדרה של תפיסת לגיטימיות יציבה כלפי המדינה מאפיין מערכת חברתית זו, שיש בה פוטנציאל להתפתחות משבר לגיטימציה.¹⁶⁹ בצורה רחבה, אפשר להסביר את המושג "משבר לגיטימציה" בשתי דרכים: האחת ערכית (נורמטיבית) והשנייה תועלתנית (אינסטרומנטלית). ההסבר הראשון מנמק את המצב בהיעדר התאמה עקרונית בין תפיסות של האזרח לאלה של המדינה, בין שאלה מוגדרות במונחים חוקתיים ובין שהן מבוססות על ערכים. ההסבר השני עיקרו בתפיסה שמשבר לגיטימציה נוצר כאשר הממשלה כושלת במתן שירותים אפקטיביים לכלל הציבור.¹⁷⁰

אפשר לראות בתהליכים אלה שלבים בהתפתחות הדמוקרטיה והקבוצות המרכיבות אותה, שנמצאות בתהליך צמיחה מתמיד. אולם ערעור על הלגיטימיות של הדמוקרטיה לא תמיד מביא לתוצאות הצפויות. קבוצות שונות – נשים, להטב"ק, שחורים, נכים, מיעוטים לאומיים/אתניים ועוד – תובעות זכויות ופועלות במחאה, לפעמים עד כדי התנגשויות אלימות עם המדינה. המחאה והשלכותיה, בין היתר מחאה שכוללת התנגשויות אלימות, מביאה לשינוי, ובכך למעשה מחזקת מנגנונים דמוקרטיים, שמצידם מעודדים את המדינה לכבד זכויות אדם וזכויות אזרח.¹⁷¹ לכן כדאי לראות מחאות והתערורות אזרחיות דווקא כתהליכים המחזקים את המסגרת הדמוקרטית, ואת דיכוי המחאות או את מניעתן כתהליכים שמחלישים אותה.

מהם התנאים המובילים לערעור על סמכות המדינה, ומהן ההשלכות האפשריות של ערעור כזה? בהמשך לדיון העוסק ברכיבי תפיסת הלגיטימיות של המדינה ובאופן שבו קבוצות ממעמדות פוליטיים-חברתיים שונים מערערות עליהם, אפשר לבחון את הטענה שערעור על הלגיטימיות נושא פוטנציאל לאלימות פוליטית כלפי המדינה. בהמשך לעבודתו של שפרינצק, מוצע להמשיך לבדוק אם ערעור על לגיטימיות עשוי להביא לאחד משלושת המצבים הבאים: משבר אמון, קונפליקט בלגיטימציה, או משבר לגיטימציה – מצבים שכל אחד מהם עשוי לטמון בחובו פוטנציאל לפעולות אחרות של חוסר הסכמה עם המדינה.¹⁷² פעולות כאלה יכולות להיות נורמטיביות (כמו מחאה ציבורית, שיח, הפגנות, התארגנויות ועשייה חברתית) או רדיקליות (כמו אי-ציות לחוק ואלימות).¹⁷³

את מסקנותיו התיאורטיות של המאמר אפשר להמשיך לבחון באופן אמפירי על קבוצות שונות בארץ ובעולם.¹⁷⁴ למשל, להמשיך לחקור את ההשפעה של ערעור על הלגיטימיות המדינתית בקרב שלושת המגזרים שהוצגו כאן, שהמחאה שהובילו כללה עימותים אלימים נגד מדיניות שהם תפסו כבלתי מוצדקת. מגזר אחד התופס עצמו כמוביל פטריוטי ונאבק על שלמות ארץ-ישראל – פעילי הימין-הרדיקלי בגדה-המערבית; מגזר אחר התופס עצמו כמבקש לשמור ולהגן על זכויותיו בחברה בכלל וזכויותיו בקרקע בפרט – האוכלוסייה הבדואית בנגב; ומגזר נוסף התופס עצמו כחלק אינטגרלי מהחברה היהודית בישראל, אך סובל מאפליה והדרה ונאבק על זכויות חברתיות והכרה – ישראלים יוצאי אתיופיה. בכל אחד מהמגזרים הללו נמצא פעילים בעלי מאפיינים ייחודיים ורקע שונה, שהביא אותם להתנגשות אלימה עם סוכני המדינה.

הערות

1. Jürgen Habermas, *Legitimation crisis* (Boston: Beacon press, 1975). (להלן Habermas, "Legitimation crisis").
2. לעיתים קיימת חפיפה בין המושגים מדינה ושלטון. אלה העומדים בראש המדינה – שרי הממשלה וחברי הכנסת – הם אנשי השלטון.
3. John. J Schwarzmantel, *Democracy and political violence* (Edinburgh: Edinburgh university, press, 2011). (להלן Schwarzmantel, "Democracy and political violence").
4. יפעת מעוז, "תפיסה של איום קולקטיבי פלסטיני ודה-הומניזציה של פלסטינים כמנבאים לגיטימציה של דעת הקהל היהודית-ישראלית לביצוע אקטים תוקפניים כלפי אזרחים פלסטינים", בתוך כתם של עננה קלה – חיילים צבא וחברה באינתיפאדה, עורך יואל אליצור (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2012), 293–302.
5. Daniel Bar-Tal and Phillip L. Hammack, "Conflict, Delegitimization and Violence," In *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict*, ed. Linda R. Tropp (New York: Oxford University Press, 2012), 29-52. (להלן Bar, "Conflict").
6. אוון אלטרמן ויהודה בן מאיר, "איום הדה-לגיטימציה – שורשיו, גילוייו והמאבק בו", בתוך הערכה אסטרטגית לישראל 2011, עורכים שלמה ברום וענת קורץ (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2011), 107–122.
7. Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization* (New York: Simon and Schuster, 2009). (להלן Weber, *Theory of Social and Economic Organization*).
8. Vivien A. Schmidt, "Democracy and legitimacy in the European Union revisited: Input, output and 'throughput'," *Political Studies*, 61(1) (2013): 222. (להלן Schmidt, "Democracy and legitimacy").
9. Margaret Levi and Audrey Sacks, "Legitimizing beliefs: Sources and indicators,"

- (Levi, "Legitimizing beliefs" (להלן) *Regulation and governance*, 3(4) (2009): 311333).
9. David Beetham, *The legitimation of power* (2nd edition) (London: Palgrave Macmillan, 2013), 130 (להלן "Legitimation of power" (Beetham, 2013)).
10. Tom. R. Tyler, "Justice Theory," in *Handbook of Theories of Social Psychology*, vol. 2, eds. E. Tory Higgins, Arie W. Kruglanski and Paul A. M. Van Lange (London: Sage, 2011), 344-361 (להלן "Justice Theory" (Tyler, 2011)).
11. Will Kymlicka, "Minority rights in political philosophy and international law," In *The Philosophy of International Law*, eds. Samantha Besson and John Tasioulas (Oxford: Oxford university press, 2010), 377-397.
12. יואב פלד וגרשון שפיר, מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2005), 1-30.
13. ברוך קימרינג, "חקיקה ושפיטה בחברת מהגרים-מתיישבים", מחקרי משפט, טז (2001): 17-36 (להלן קימרינג, "חקיקה ושפיטה").
14. אמנון רובינשטיין, שבטי מדינת ישראל: ביחד ולחוד (תל אביב: כנרת זמורה ביתן, 2017) 1-30.
15. Alan Dowty, "Democracy in Israel," In *The Oxford handbook of Israeli Politics and Society*, eds. Reuven Y. Hazan, Alan Dowty, Menachem Hofnung and Gideon Rahat (Oxford: Oxford University Press, 2018).
16. Frederick. M. Barnard, *Democratic Legitimacy: Plural Values and Political Power* (Montreal: McGill's university press, 2001) 1-30 (להלן "Democratic Legitimacy" (Barnard, 2001)).
17. Bruce Gilley, "The meaning and measure of state legitimacy: results for 72 countries," *European Journal of Political Research*, 45 (2006): 499-525 (להלן Gilley, "Meaning and measure").
18. Rodney Barker, *Political Legitimacy and the State* (New York: Oxford university press, 1990), 1-20.
19. Bar Tal, "Conflict".
20. יוסף קמינר, "ריבונות", מפתח, 14 (2019): 119-146.
21. עדי אופיר, "מדינה", מפתח, 1 (2010): 35-60; רועי וגנר, "מדינה", מפתח, 5 (2012): 111-142.
22. אריאל הנדל, "אלימות", מפתח, 3 (2011): 53-80.
23. קימרינג, "חקיקה ושפיטה", 17-36.
24. SSRN, "Review Conceptual A :Legitimacy Police", Bradford Ben and Jackson Jonathan (September 29, 2010) (<https://ssrn.com/abstract=1684507>).
25. Beetham, "power of Legitimation", 1-25.

26. מקס ובר, "טיפוסים של סמכות ותיאום מחייב", בתוך מדינה וחברה: סוגיות בסוציולוגיה פוליטית, עורכים ש"ג איזנשטדט, ע' גוטמן וי' עצמון (תל אביב: עם עובד, 1978), 34–48.
27. John A. Simmons, "Justification and Legitimacy," *Ethics*, 109(4) (1999): 739-771.
28. לכן, מדינה יכולה להיתפס כמוצדקת (מבחינה רציונלית, כלומר שיש לה זכות קיום כעם במשפחת העמים), אך לא לגיטימית (מבחינה מוסרית, למשל בשל אופן פעולתה). עוד אפשר להבחין בין הצדקה של מדינה לבין אופן פעולתה, כלומר האם היא פועלת באופן צודק או לא. רכיב הצדק הוא אפוא חלק מהלגיטימיות. באופן דומה יש להבדיל בין חוקיות ללגיטימיות: חוקיות היא רכיב של תפיסה רחבה יותר – הלגיטימיות – שיש לה הן היבט חוקי והן היבט מוסרי. על חוקיות אפרט עוד בהמשך.
29. על בסיס פיתוח התיאוריה של Fritz. W Scharpf, "Interdependence and democratic legitimation," *MPfG working paper*, 98(2) (1998); Fritz. W. Scharpf, *Legitimacy in the Multilevel European Polity* (Cambridge: Cambridge university Press, 2009).
30. אלה הלר, תמר הרמן, פאדי עומר ואור ענבי, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2018 (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2018).
31. Michael Akinlabi Oluwagbenga and Murphy Kristina, "Dull compulsion or perceived legitimacy? Assessing why people comply with the law in Nigeria," *Police Practice and Research: An International Journal*, 19 (2) (2018): 186-201.
32. Kate Pride Brown, "The prospectus of activism: Discerning and delimiting imagined .," *Social Movement Studies*, 15 (6) (2016): 547-560.
33. Luca Caricati and Alfonso Sollami, "Perceived legitimacy follows in-group interests: Evidence from intermediate-status groups," *British Journal of Social Psychology*, 56 (2017): 197-206.
34. John T. Jost, *Perceived Legitimacy as an Implicit and Explicit Moderator of Ingroup and Outgroup Favoritism Among Members of Low Status Groups* (Stanford university: Graduate school of business, 1999).
35. Alexander G. Nunn, "Introduction: Perceived legitimacy and the state judiciary," *Vanderbilt Law Review*, 70 (6) (2017): 1813-1817.
36. Pamela J. Shoemaker, "The perceived legitimacy of deviant political groups: Two experiments on media effects," *Communication Research*, 9 (2) (1982): 249-286.
37. אמטאנס שחאדה, "דוח מחקר: מדינת הרווחה של המתנחלים", תיאוריה וביקורת, 47 (2016): 203–222.
38. חן משגב, "מזרחיות", מפתח, 8 (2014): 67–96.
39. Ben Bradford, Mike Hough, Jonathan Jackson, Andy Myhill and Paul Quinton, "Procedural Justice, Trust, and Institutional Legitimacy," *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 4 (3) (2010): 203-210. (להלן "Procedural justice", (Hough et als.,

- Ben Bradford, Mike Hough, and Jonathan Jackson, "Legitimacy, trust and compliance: .40 An empirical test of procedural justice theory using European social survey," In *Legitimacy and Criminal Justice: An International Exploration*, eds. J. Tankebe and A. Liebling (Oxford: Oxford university press, 2013).
- Ben Bradford, Mike Hough, Jonathan Jackson, Andy Myhill, Paul Quinton and Tom .41 R. Tyler, "Why do people comply with the law?: Legitimacy and the influence of legal institutions," *The British Journal of Criminology*, 52 (6) (2012): 1051-1071
- Justice Tankebe, "Viewing things differently: The dimensions of public perceptions of .42 police legitimacy," *Criminology*, 51 (1) (2013): 103-135
- Devon Johnson, Edward R. Maguire and Joseph B. Kuhns, "Public perceptions of the .43 legitimacy of the law and legal authorities: Evidence from the Caribbean," *Law & Society Review*, 48 (4) (2014): 947-978
- Anthony W. Marx, "Contested images & implications of South African nationhood," In .44 *The Violence Within: Cultural and Political Opposition in Divided Nations*, ed. K. B. Warren (New York: Routledge, 2018 [1993]), 157-180
- Jacquelin Van Stekelenburg, "Collective Identity," In *The Wiley-Blackwell encyclopedia .45 of social and political movements*, eds. D. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans, and D. McAdam (Malden: Wiley-Blackwel, 2013), 219-225
- .46 יונה יהב ויהודה שנהב, רב-תרבותיות מהי? על הפוליטיקה של השונות בישראל (תל אביב: בבל, 2005).
- Mark Lilla, "The end of identity liberalism," *The New York times*, November 18, 2016 .47 (<https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion>)
- Bert Klandermans, "Collective political action," In *Oxford Handbook of Political .48 Psychology*, eds. D. O. Sears, L. Huddy and R. Jervis (Oxford: Oxford university press, 2003), 670-709
- Jacquelin van Stekelenburg and Bert Klandermans, "Individuals in Movements: A Social .49 Psychology of Contention," In *Handbook of Social Movements Across Disciplines*, eds. Conny Roggeb and Bert Klandermans (Cham: Springer ,2017), 103-139
- Sivan Hirsch-Hoefler, Daphna Canetti and Ehud Eiran, "Radicalizing Religion? Religious .50 Identity and Settlers' Behavior," *Studies in Conflict & Terrorism*, 39 (6) (2016): 500-518 (להלן "Radicalizing Religion" Hirsch-Hoefler et als.,
- .51 רפי סמית, רונה רפאלי-הירש וקרן שרביט, הערכות ועמדות הציבור כלפי משטרת ישראל 2004 (ירושלים: המשרד לביטחון פנים, לשכת המדען הראשי, 2005).
- .52 Barnard, "Democratic legitimacy," 1-10

- Thierry Devos, Dario Spini and Shalom H. Schwartz, "Conflicts among human values and .53
trust in institutions," *British Journal of Social Psychology*, 41 (2002): 481-484
- Margaret Levi and Laura Stoker, "Political trust and trustworthiness," *Annual Review of .54
Political Science*, 3 (2000): 475-507
- Rahasaan Maxwell, "Trust in government among British Muslims: The importance of .55
migration status," *Political Behavior*, 32 (1) (2010): 89-109
- Weber, "Theory of Social and Economic Organization," 1-20 .56
- Michael Zürn, Martin Binder and Matthias Ecker-Ehrhardt, "International authority and .57
its politicization," *International Theory*, 4 (1) (2012): 69-106
- Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press, .58
(1956)
- James L. Gibson, Gregory A. Caldeira and Lester K. Spence, "Why Do People Accept .59
Public Policies They Oppose? Testing Legitimacy Theory with a Survey-Based Experiment,"
Political Research Quarterly, 58 (2) (2005): 187-201
- David Easton, *A Systems Analysis of Political Life* (New York: Wiley, 1965) .60
- David Easton, "A Re-Assessment of the Concept of Political Support," *British Journal of
Political Science*, 5 (4) (1975): 435-457
- Gali Perry, Tal Jonathan-Zamir and David Weisburd, "The Effect of Paramilitary Protest .61
Policing on Protestors' Trust in the Police: The Case of the "Occupy Israel" Movement," *Law
& Society Review*, 51 (3) (2017): 602-634
- Juan J. Linz, "Legitimacy of democracy and the socioeconomic system," in *Comparing .62
Pluralist Democracies*, ed. Mattei Dogan (New York: Westview Press, 1988), 65-113
- Carl J. Friedrich, *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics* (New York: .63
McGraw-Hill, 1963)
- Muthian Alagappa, *Political Legitimacy in Southeast Asia: The Quest for Moral Authority .64
(Stanford University Press, 1995)*
- Levi, "Legitimizing Beliefs," 311-333 .65
- Margaret Levi, Audrey Sacks and Tom R. Tyler, "Conceptualizing Legitimacy, Measuring
Levi et להלן Legitimizing Beliefs," *American Behavioral Scientist*, 53 (3) (2009): 354 -375
(als., "Conceptualizing Legitimacy"
- Achim Hurrelmann, Zuzana Krell-Laluhová, Roland Lhotta, Frank Nullmeier and Steffen .66

Schneider, "The Democratic Nation State: Erosion or Transformation of Legitimacy. Is there a legitimization crisis of the nation-state?," *European Review*, 13 (Supplement S1) (2005): 119-137

Karen S. Cook, Russel Hardin and Margaret Levi, *Cooperation without trust?* (New York: Russel Sage, 2007)

David H. Tyler, Maya Barak, Edward R. Maguire and William Wells, "The effects of procedural injustice on the use of violence against police by Occupy Wall Street protesters," (Tyler et als., "Procedural Injustice" להלן) *Police Practice and Research*, 19 (2) (2018): 138-152

Jeffrey B. Snipes, Edward R. Maguire and David H. Tyler, "The effects of procedural justice on civil disobedience: evidence from protesters in three cities," *Journal of Crime and Justice*, 42 (1) (2019): 32-44

Leigh P. Tost, "An integrative model of legitimacy judgments," *Academy of Management Review*, 36 (4) (2011): 686-710

Tom R. Tyler, "Psychological perspective on legitimacy and legitimation," *Annual Review of Psychology*, 57 (2006): 375-400

Tom R. Tyler, Phillip A. Goff and Robert J. MacCoun, "The impact of psychological science on policing in the United States: Procedural justice, legitimacy, and effective law enforcement," *Psychological Science*, 16 (3) (2016): 75-109

Crime "Law of Rule Effective the and ,Legitimacy ,Justice Procedural" ,Tyler .R Tom .72
Research, 30 (2003): 283-357 of Review A :Justice and

Tom R. Tyler, "A psychological perspective on the legitimacy of authorities and institutions," in *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, eds. J. T. Jost and B. Major (Cambridge: Cambridge university press, 2001), 416-436

Trinkner Rick, Jonathan Jackson and Tom Tyler, "Bounded Authority: Expanding 'appropriate' Police Behavior Beyond Procedural Justice," SocArXiv, July 26, 2017 (<https://osf.io/preprints/socarxiv/nez6>)

Emma Antrobus, Ben Bradford, Kristina Murphy and Elise Sargeant, "Community norms, procedural justice, and the public's perceptions of police legitimacy," *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 31 (2) (2015): 151-170

Jeffery J. Mondak, Jon Hurwitz, Mark Peffley and Paul Testa, "The vicarious bases of perceived injustice," *American Journal of Political Science*, 61 (4) (2017): 804-819; T.

- R. Tyler, "Psychological perspective on legitimacy and legitimation," *Annual Review of Psychology*, 57 (2006): 375-400.
- Ben Bradford, "Policing and social identity: Procedural justice, inclusion and cooperation .77 between police and public," *Policing and Society*, 24 (1) (2014): 22-43; Nancy La Vigne, Jocelyn Fontaine and Anamika Dwivedi, *How Do People in Hi-crime, Low-income Communities View the Police?* (Washington DC: Urbane institute, 2017); Tom R. Tyler and Jonathan Jackson, "Popular legitimacy and exercise of legal authority: Motivating, compliance, cooperation and engagement," *Psychology, Public Policy and Law*, 20 (2014): 78-95.
- Jonathan Blanks, "Procedural justice and pretextual stops," *Trust and Justice*, August .78 2016 (https://s3.truandjustice.org/misc/2016.08.19_-_National_Initiative_-_Summary_-_Procedural_Justice_and_Pretexual_Stops.pdf).
- .79 הרשת האירופית למאבק בגזענות (ENAR), "אפיון אתני", בתוך (חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2013), Charles R. Epp, Steven Maynard-Moody and Donald P. Haider-Markel, *Pulled over: 104-79 How Police Stops Define Race and Citizenship* (Chicago: University of Chicago Press, 2014); A. J. Ritchie, *Invisible No More: Police Violence Against Black Women and Women of Color* (Boston: Beacon Press, 2017).
- Thomas Baker, Justin T. Pickett, Dhara M. Amin, Kristin Golden, Karla Dhungana, Marc .80 Gertz and Laura Bedard, "Shared race/ethnicity, court procedural justice, and self-regulating beliefs: A study of female offenders," *Law & Society Review*, 49 (2015): 433-466; Kevin K-y. Cheng, "Legitimacy in a postcolonial legal system: Public perception of procedural justice and moral alignment toward the courts in Hong Kong," *Law & Social Inquiry*, 43 (1) (2018): 212-228.
- Susanne Beier, Constanze Eib, Verena Oehmann, Peter Fiedler and K. Fiedler, "Influence .81 of judges' behaviors on perceived procedural justice," *Journal of Applied Social Psychology*, 44 (1) (2014): 46-59.
- Nancy A. Welsh, "Magistrate judges, settlement, And procedural justice," *Nevada Law .82 Journal*, 16 (2016): 983-1060.
- .Julian Lamont, *Distributive justice* (New York: Routledge, 2017) .83
- .Gilley, "Meaning and Measure," 499 .84
- .Tyler, "Justice Theory," 344-361 .85
- .86 עמית בן-צור ואמנון פורטוגלי, דוח מעקב אחרי יישום המלצות ועדת טרכטנברג: שלוש שנים למחאה החברתית. האם חל שינוי במדיניות הכלכלית-חברתית של ממשלת ישראל? (ירושלים: מכון ון ליר, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן, 2014).

- Peter DeScioli, Maxim Massenkoff, Alex Shaw, Michael B. Petersen and Robert Kurzban, "Equity or equality? Moral judgments follow the money," *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 281. The Royal Society, 22 December 2014 (<http://rspb.royalsocietypublishing.org/content/281/1797/20142112>); D. Miller, "Distributive Justice: What the People Think," *Ethics*, 102 (3) (1992): 555-593
- Samuel Fleischacker, "A right to welfare: Historical and philosophical reflections," In *Distributive Justice Debates in Political and Social Thought*, eds. C. Boisen and M. C. Murray (New York: Routledge, 2016), 9-25
- Stacy J. Adams and Sara Freedman, "Equity theory revisited: Comments and annotated bibliography," *Advances in Experimental Social Psychology*, 9 (1976): 43-90; Gerald S. Leventhal, "What should be done with equity theory?" In *Social Exchange*, eds. K. J. Gergen, M. S. Greenberg, and R. H. Willis (Boston: Springer, 1980)
- Jamie D. Collins, Jeffery S. McMullen and Christopher R. Reutzel, "Distributive justice, corruption, and entrepreneurial behavior," *Small Business Economics*, 47 (4) (2016): 981-1006
- Guillermina Jasso, Kjell Y. Törnblom and Clara Sabbagh, "Distributive justice," In *Handbook of Social Justice Theory and Research*, eds. C. Sabbagh and M. Schmitt (New York: Springer, 2016)
- William F. Arsenio, "Moral psychological perspectives on distributive justice and societal inequalities," *Child Development Perspectives*, 9 (2) (2015): 91-95
- Rafael H. Pereira, T. Schwanen and D. Banister, "Distributive justice and equity in transportation," *Transportation Reviews*, 37 (2) (2017): 170-191
- Fritz W. Scharpf, *Governing in Europe: Effective and Democratic?* (Oxford: Oxford university Press, 1999); Fritz W. Scharpf, "Reflections on multilevel legitimacy," MPIfG Working Paper, 7 (3) (2007) (<http://hdl.handle.net/10419/41671>); Fritz W. Scharpf, *Legitimacy (in the Multilevel European Polity)* (Cambridge: Cambridge university Press, 2009)
- Jürgen Habermas, "Legitimation Crisis," 1-20
- ש. 96
- Susan Rose-Ackerman and Bonnie J. Palifka, *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform* (2nd edition) (New York: Cambridge university press, 2016)
- Christina Nowak, "The changing law of non-intervention in civil wars — assessing the production of legality in state practice after 2011," *Journal on the Use of Force and International Law*, 5 (1) (2018): 1-38 (<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20531702.2018.1431457>)

- .Levi et als., "Conceptualizing Legitimacy," 354-375 .99
- .Beetham, "Legitimation of power," 1-25 .100
- Joseph Bensman, "Max Weber's concept of legitimacy: An evaluation," In *Conflict and Control: Challenge to Legitimacy of Modern Governments*, eds. A. J. Vidich and R. M. Glassman (Beverly Hills: Sage, 1979); Michael A. Zilis, "Minority groups and judicial legitimacy: Group affect and the incentives for judicial responsiveness," *Political Research Quarterly*, 71 (2) (2018): 270-283
- Said Hassan, "Law-abiding citizen: Recent Fatwas on Muslim minorities' loyalty to .102 western nations," *The Muslim World*, 105 (4) (2015): 516-539
- Nadja Dwenger, Henrik Kleven, Imran Rasul and Johannes Rincke, "Extrinsic and .103 intrinsic motivations for tax compliance: Evidence from a field experiment in Germany," *American Economic Journal: Economic Policy*, 8 (3) (2016): 203-232
- Matthew P. Hitt, Craig Volden and Alan E. Wiseman, "Spatial models of legislative .104 effectiveness," *American Journal of Political Science*, 61 (3) (2017): 575-590
- Gal Ariely and Eric M. Uslaner, "Corruption, fairness, and inequality," *International .105 Political Science Review*, 38 (3) (2016): 349-362
- Peter F. Drucker, *The Effective executive: The definitive guide to getting the right things .106 done* (New York: Collins, 2006); Pippa Norris, *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011) (להלן: "Democratic Deficit");
- Schmidt, "Democracy and legitimacy," 1-21
- .107 סימור מ. ליפסט, "מאבק חברתי, לגיטימיות ודמוקרטיה", בתוך דמוקרטיה ודמוקרטיזציה: קובץ מאמרים, עורכים בנימין נויברגר וא. קאופמן (תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1998), 169-190.
- .Peter G. Stillman, "The Concept of Legitimacy," *Polity*, 7 (1) (1974): 32-56 .108
- Louis Althusser, "Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an .109 investigation)," in *The Anthropology of the State: A reader*, eds. A. Sharma, and A. Gupta (Oxford: Blackwell publishing, 2006), 86-111
- .110 דייוויד הארווי, קיצור תולדות הניאו-ליברליזם, תרגם גיא הרלינג (ירושלים: מולד, 2005); מילטון פרידמן, החופש לבחור, תרגם ערן הר-טל (תל אביב: דביר, 1988).
- .111 דני גוטוויין, "הערות על היסודות המעמדיים של הכיבוש", תיאוריה וביקורת, 24 (2004): 203-211; דני גוטוויין, "רווחת תמורת שטחים", אופקים חדשים, 22 (2005) (<http://danigutwein.wordpress.com>); Friedrich A. Hayek and Ronald Hamowy (eds.), *The Constitution of Liberty: The Definitive .Edition* (Chicago: Chicago university press, 2011)

- Aradhana Sharma and Akhil Gupta, *The Anthropology of the State: A Reader* (Oxford: .112 Blackwell Publishing, 2016).
- Alan Collins, *Contemporary Security Studies* (4th edition) (Oxford: Oxford university .113 press, 2016); Donald M. Snow, *National Security for a New Era* (5th edition) (New York and London: Routledge, 2014).
- Thomas U. Berger, "Norms, identity, and national security," In *The Culture of National .114 Security: Norms and Identity in World Politics*, ed, P. J. Katzenstein (New York: Columbia university press, 1996), 317-356.
- Stanley Fish, *Versions of Academic Freedom: From Professionalism to Revolution* .115 (Chicago: Chicago University Press, 2014); Joseph Zajda, Suzanne Majhanovich and Val Rust, "Introduction: Education and Social Justice," *International Review of Education*, .52 (1) (2007): 9-22.
- Andy Green, *Education and State Formation: Europe, East Asia and the USA* (2nd .116 edition) (London: Palgrave Macmillan, 2013).
- Jan Boone, "Basic versus supplementary health insurance: Access to care and the role of .117 cost effectiveness," *Journal of Health Economics*, 60 (2018): 53-74.
- Bert Klandermans, "Identity politics and politicized identities: Identity processes and the .118 dynamics of protest," *Political Psychology*, 35(1) (2014): 1-22.
- . Norris, "Democratic Deficit," 3-8 .119
- .Hough et als., "Procedural justice," 203-210 .120
- .Tyler et als., "Procedural injustice," 138-152 .121
- .Levi et als., "Conceptualizing Legitimacy," 354-375 .122
- .Gilley, "Meaning and Measure," 499 .123
- Guy Ben-Porat and Fany Yuval, *Policing Citizens* (Cambridge: Cambridge University .124 Press, 2019). (להלן Ben Porat and Yuval, *Policing Citizens*)
- .125 פייר בורדייה, "המרחב החברתי והיווצרות הקבוצות", תיאוריה וביקורת, 39-38 (2011): 259-235;
- Cecilia L. Ridgeway, "Why status matters for inequality," *American Sociology Review*, 79 .126 (1) (2018): 1-16.
- .Ben Porat and Yuval, *Policing Citizens*, 1-19 .126
- .127 חשוב להדגיש שתפיסה של קיפוח יחסי איננה בהכרח אובייקטיבית, אלא מתייחסת לפער בין ציפיות למציאות היוצר תסכול בקרב קבוצות שונות. המאמר עושה שימוש מעט שונה במושג זה: אזרחים שחורים,

מיעוטים אתניים, נשים ולהט"ב בישראל ובעולם הם כמה דוגמאות של קבוצות קיפוח יחסי, אשר מצד אחד מקופחות ביחס לקבוצות אחרות, ומצד שני אינן בהכרח מוחלשות באופן מוחלט. Ted R. Gurr, *Why Men Rebel: Fortieth Anniversary Edition* (London & New York: Routledge, 2011); Heather J. Smith and Thomas F. Pettigrew, "Relative deprivation theory," in *The Encyclopedia of Peace Psychology*, ed. D. J. Christie (Wiley online library, 13 Nov 2011 (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470672532>)).

Yair Yassan, "Reactive, cost-beneficial or undermining legitimacy: How disempowered .128 protesters explain their part in violent clashes with the state," *Social Movement Studies*, 20 Yassan, "Reactive, cost- (להלן) (4) (2021) (<https://doi.org/10.1080/14742837.2020.1772046>); Ben Porat and Yuval, *Policing Citizens* (beneficial or undermining legitimacy); יאיר יאסן, "תגובתית, משתלמת או ערעור על לגיטימיות: כיצד מסבירים יוצאי אתיופיה את חלקם בהתנגשויות אלימות עם המדינה?", *מגמות*, נה, 2 (2020): 29-50; יאיר יאסן, "הברדואים בנגב והסבריהם להתנגשויות אלימות עם המדינה: תוצאה של הזנחה או ערעור על לגיטימיות?" בתוך שליטה וקובץ בה: תמורות במדיניות המדינה כלפי אזרחיה הערבים והשפעתן על התנהגותם, עורך אמל ג'מאל (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, מכון וולטר ליבך לדו-קיום יהודי ערבי, 2020), 187-213. (להלן יאסן, "הברדואים בנגב").

Martin Gilens and Benjamin I. Page, "Testing theories of American politics: Elites, .129 interest groups, and average citizens," *Perspectives on Politics*, 12 (3) (2014): 564-581; Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Kitchener, Ontario: Batoche books, 2001 [1911])

Adam Winkler, *Gunfight: The Battle Over the Right to Bear Arms in America* (New York: .130 W. W. Norton & Co., 2011)

Michael Keating, *Nations Against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, .131 Catalonia and Scotland* (London: Palgrave Macmillan, 2001)

.132 אמיר פדר, מיכאל שראל, וצביה זיכרמן, ארגוני עובדים בישראל: ניתוח כלכלי והמלצות חקיקה (ירושלים: פורום קהלת למדיניות, 2016).

John S. Ahlquist and Margaret Levi, *In the Interest of Others: Organizations and Social .133 Activism* (Princeton: Princeton University Press, 2013)

Davita S. Glasberg and Deric Shannon, *Political Sociology: Oppression, Resistance, and .134 the State* (Thousand oaks, Calif: Pine Forge Press, 2011)

Yair Yassan, "Like a chess game: radical right-wing activists explain their part in violent .134 clashes with the state", *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* (2021) Yassan, (להלן) (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19434472.2021.1983633>); יאיר יאסן, "אלימות מתנחלים כלפי כוחות הביטחון", מחקר כחלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2011); יאיר יאסן, "למה אלימות הימין מקצינה? בפשטות, כי היא

משתלמת", שיחה מקומית, 9.11.19 (<https://tinyurl.com/45td9748>); יאיר יאסן, "בין מחאת פעילי הימין למחאת יוצאי אתיופיה", העוקץ, 24.12.19 (<https://tinyurl.com/t89crytd>); יאיר יאסן, "ביצהר כבר למדו – האלימות משתלמת", הארץ, 29.03.20 (www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.8720587); יאיר יאסן, "האם יש דמיון בין מחאת פעילי הימין לבין מחאת הברדואים בנגב?", הפורום להשיבה אזורית, 6.4.2020. (www.regthink.org/articles/Similarities-between-Bedouin-and-right-wing-activists)

.135 שם.

136. בנימין כהן, המניפסט הקומוניסטי במבחן הזמן (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1998); Gregory Clark, *The Son Also Rises: Surnames and the History of Social Mobility* (Princeton: Princeton university press, 2014); Mick Matthys, *Cultural Capital, Identity, and Social Mobility* (New York: Routledge, 2012); Pablo A. Mitnik, Erin Cumberworth and David B. Grusky, "Social mobility in high inequality regime," *The ANNALS of the American Academy*, 663 (1) (2016): 140-184.

137. Anthony Pahnke, "From hostile skepticism to strategic utilization: how the Brazilian landless movement learned from repression to use legislation," *Social Movement Studies*, 17 (2) (2018): 1-14 (www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742837.2018.1428549).

138. Colin Holmes, *A Tolerant Country? Immigrants, Refugees and Minorities* (New York: Routledge, 2016); Michalinos Zembylas, "Agamben's theory of Biopower and immigrants / refugees / asylum seekers," *Journal of Curriculum Theorizing*, 26 (2010): 31-45.

139. Ofir Abu, Fany Yuval and Guy Ben-Porat, "Race, racism, and policing: Responses of Ethiopian Jews in Israel to stigmatization by the police," *Ethnicities*, 17 (5) (2017): 688-706.

140. יאיר יאסן, "המאבק בגזענות ואלימות משטרתית הוא של כולנו", שיחה מקומית, 7.7.19 (<https://tinyurl.com/2p9x47wr>).

יאיר יאסן, "מחאה מחוללת שינוי מול השלטון", העוקץ, 2.11.19 (www.haokets.org/2019/11/02).

141. יאסן, "הברדואים בנגב", 187-213.

.142 שם.

.143 שם.

.144 שם.

145. Yassan, "Reactive, cost-beneficial or undermining legitimacy"

.146 שם.

.147 שם.

148. Ari Engelberg, "Fighting intermarriage in the Holy Land: Lehava and Israeli ethnonationalism," *Journal of Israeli History*, 36 (2) (2017): 1-19.

149. Eli Berman, *Radical, Religious, and Violent: The New Economics of Terrorism*

(Cambridge: The MIT Press, 2011).

Yaakov Ariel, "Theological and liturgical coming of age: New developments in the relationship between Messianic Judaism and Evangelical Christianity," *Hebrew Studies*, 57 (2016): 381-391; Barak Mendelson, "Israel and its Messianic right: Path dependency and state authority in international conflict," *International Studies Quarterly*, 60 (1) (2016): 47-58; Benjamin J. Snyder, "From Jerusalem to Jerusalem: Essential contours of the modern Messianic movement," *The Asbury Journal*, 71 (1) (2016): 83-108.

Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. 151 (Oakland: University of California Press, 2017).

152. שושי זייד, הילד איננו: פרשת ילדי תימן (תל אביב: הוצאת גפן, 2001); יעל ת. פפר, גאולה מרצון: סיפורה של אחת מנשות גואל רצון (הוד השרון: הוצאת אגם, 2012); Lalich Janja, *Bounded Choice: True Believers and Charismatic Cults* (Berkeley: University of California Press, 2004); James R. Lewis and Inga B. Tollefsen, *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, 2 (Oxford: Oxford University Press, 2016); Stuart A. Wright and James T. Richardson, *Saints Under Siege: The Texas State Raid on the Fundamentalist Latter Day Saints* (New York: New York University Press, 2011).

153. Ravi Bhavnani, Dan Miodownik and Rick Riolo, "Groups and violence," in *Estimating Impact: A Handbook of Computational Methods and Models for Anticipating Economic, Social, Political and Security Effects in International Interventions*, eds. A. Kott and G. Citrenbaum (New York: Springer, 2011) 205-238; Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence* (Oakland: University of California Press, 2017); John Teehan, *In the Name of God: The Evolution Origins of Religious Ethics and Violence* (New Jersey: Wiley-Blackwell, 2012); Joana Westphal, "Violence in the name of god? A framing processes approach to the Islamic State in Iraq and Syria," *Social Movement Studies*, 17 (1) (2018): 19-34.

154. כמו כל הממצאים המובאים משלוש זירות המאבק המוזכרות במאמר, גם נתון זה הוא ממצא איכותני העולה מתוך הראיונות. המציאות מראה כי פעולות אלימות כנגד הצבא מתרחשות, ולכן עשויות להיות קשורות ברכיבים אחרים של לגיטימיות מדינתית נתפסת, מלבד רכיב האמון.

155. Yassan, "Like a chess game".

156. שם.

157. Michael Hechter, *Containing Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Anthony W. Marx, *Making Race and Nation: A Comparison of South Africa, the United*

- .*States, and Brazil* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998)
- Thomas Heberer, *Revival: China and its National Minorities: Autonomy or Assimilation*. 158
(New York: Routledge, 2017 [1990])
- .Schwarzmantel, "Democracy and political violence" 159
- Andreas Wimmer, "Power and pride: National identity and ethnopolitical inequality
around the world," *World Politics*, 69 (4) (2017): 605-639
161. מיכל בן אדמון, מרד ויצירה בהגות הציונות הדתית: משה אונא ומהפכת הקיבוץ הדתי (רמת גן: הוצאת
אוניברסיטת בר אילן, 2013).
162. ישעיה ברלין, "לאומיות ולאומנות", זמנים: רבעון להיסטוריה, 12 (1983) (<http://lib.toldot.cet.ac.il/>)
pages/item.asp?item=17291); Anthony W. Marx, "The nation-state and its exclusions,"
Political Science Quarterly, 117 (1) (2002): 103-126
163. יאיר יאסן, "מחאה מחוללת שינוי מול השלטון", העוקץ, 2.11.19 (www.haokets.org/2019/11/02)
www.ha-makom.co.il/post-). 18.11.19. המקום הכי חם בגיהנום, "אני ישראלי? לא מסכים",
yairyasan-bedouin-protest); יאיר יאסן, "האם יש דמיון בין מחאת פעילי הימין לבין מחאת הברואים
בנגב?", הפורום לחשיבה אזורית, 6.4.2020 ([www.regthink.org/articles/Similarities-between-](http://www.regthink.org/articles/Similarities-between-Bedouin-and-right-wing-activists)
Bedouin-and-right-wing-activists).
- Dan Miodownik and Lilach Nir, "Receptivity to violence in ethnically divided societies: A
micro-level mechanism of perceived horizontal inequalities," *Studies in Conflict & Terrorism*,
39 (1) (2015): 22-45; Nicholas Sambanis, Micha Germann and Andreas Schadel, "SDM: A
new data set on self-determination movements with an application to the reputational theory
of conflict," *Journal of Conflict Resolution*, 62 (3) (2018): 656-686
165. יאסן, "הברואים בנגב", 187-213.
166. שם.
167. גיא בן-פורת, הלכה למעשה: חילונו של המרחב הציבורי בישראל (חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2016);
Guy Ben-Porat, *Between State and Synagogue: The Secularization of Contemporary Israel*
(Cambridge: Cambridge University Press, 2013); Sidney Tarrow, *The Language of Contention:*
(*Revolutions in Words, 1688-2012* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013
- Thomas J. Catlaw, *Fabricating the People: Politics and Administration in the* 168
Catlaw, (להלן: *Biopolitical State* (Alabama: The university of Alabama press, 2007)
Fabricating the People)
169. Habermas, "Legitimation crisis," 1-20.
170. Catlaw, *Fabricating the People*.
171. Jakeet Singh, "Decolonizing radical democracy," *Contemporary Political Theory*, 18.

(2019): 331-356

Ehud Sprinzak, "The process of Delegitimization: Towards a linkage theory of political terrorism," *Terrorism and Political Violence*, 3 (1) (1991): 50-68

Hirsch-Hoefler et als., "Radicalizing Religion," 500-518 .173

Jason Seawright and John Gerring, "Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options," *Political Research Quarterly*, 61 (2)

(2008): 294-308

